

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / C.J. de Ruijter

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **585**
C.J. de Ruijter

Heeft de dominee
het gedaan?

MEDITATIEF **589**
O.W. Bouwsma

Een kracht van God

ACHTERGRONDEN **590**
J.J.C. Dee

Van nauwelijks gezien
tot diepgaand vereerd

EVANGELISATIE
EN ZENDING **596**
C.J. Haak

Onderwijs, onderwijzer,
onderwijst...

en verder...

Boekbespreking
Meegelezen
Uit de kerken

HEEFT DE DOMINEE HET GEDAAN?

Kerkelijk shoppen is een realiteit waar we niet omheen kunnen. Het komt nogal eens voor dat mensen naar een andere kerk gaan. Niet één of twee keer, maar veel vaker. En uiteindelijk verlaten ze soms zelfs de kerk. Dat verschijnsel heeft een oorzaak. Vaak wordt het in verband gebracht met de kerkdienst of, meer speciaal, met de preek. Zo schreef ook br. Kruijswijk er over in Bij de Tijd (januari jl.). De afgelopen twee weken heb ik het door hem aangesneden onderwerp opgepakt. Daarbij ben ik vooral ingegaan op zijn opmerking dat we eens serieus moeten kijken naar de oorzaak van het probleem. Als er slecht gepreekt wordt, roep je zo'n shoppende houding op, ik erken dat probleem. En we moeten het ook niet wegstoppen. Er is geen reden om de prediking buiten de kerkelijke discussie te houden. Als daar waf aan mankeert, moet dat ook gezegd (kunnen) worden. Daarom heb ik ook bewust geprobeerd in die richting te kijken, de vorige keren. Maar er zit nog een andere kant aan. Als mensen shoppen, zit het probleem dan alleen aan de kant van de preek? Heeft de dominee het gedaan? Of moet de ontevreden kerkganger ook eens naar zichzelf kijken?



Mopperen en bidden

Hoe gaat dat, als de preek je teleurstelt? Er nestelt zich een gevoel van onbehagen, al tijdens de kerkdienst. Dat gevoel wil je vaak ook kwijt. Soms al op het kerkplein of anders bij de koffie wel. Als het je regelmatig overkomt, kan er een neiging tot mopperen ontstaan. En op den duur zit het gevoel er zelfs al als je naar de kerk toe gaat. Je verwacht er dan meestal niet veel meer van.

Maar iedereen weet dat in zo'n situatie de dominee ook echt niet veel goed meer kan doen. Als je niet veel verwacht van wat je te horen krijgt, zul je er meestal ook niet veel van meenemen. 'Met de maat

waarmee jij meet zult jij gemeten worden.' Dat betekent toch in ieder geval dat ontvankelijkheid er veel toe doet. Wie ontvankelijk naar de kerk gaat, zal meestal iets goeds overhouden aan die ontmoeting met de Here en met de gemeente. Er is een manier om die ontvankelijkheid te krijgen: Bidden om een ontvankelijk hart. In de meeste huizen zal toch wel geleerd worden dat we biddend naar de kerk gaan. De zondag mag beginnen met het gebed om de zegen van die dag. Daar hoort het gebed voor de dominee ook bij.

Als dat gebed uitslijt of zelfs ontbreekt, krijgt gemopper veel kansen. En laten we eerlijk zijn, juist dat mopperen schept afstand. Daarmee neem je gemakkelijk afstand van wat je gekregen hebt. Maar ook afstand van je voorganger en op den duur ook van de gemeenschap. Als je bij jezelf ruimte geeft aan frustratie, ontstaat er verwijdering. Dat is in elke relatie zo. En ook in de kerk is dat niet anders. Als je biddend naar de kerk gaat staat in ieder geval één ding voorop: Je bent verbonden aan de gemeenschap die haar ontmoeting met God viert. Dus ook verbonden aan de voorganger die in Gods naam de gemeente aanspreekt. Die verbondenheid in Christus kan je helpen om geen nodeloze afstand te laten groeien, hoeveel kritiek je ook hebt.

Kerkganger, kijk ook naar jezelf

Wat heeft het bovenstaande nu te maken met het artikel van Kruijswijk? Alles. Ik had nl. in dit blad aangesneden, dat je in de kerk soms een consumptiementaliteit kunt aantreffen die de gemeenschap kan opbreken. Kruijswijks artikel was daar een reactie op. Hij erkent wel, dat die mentaliteit kan voorkomen. Maar, zegt hij, dan moeten we overal in het geweer komen waar die instelling een hinderenis gaat vormen in de dienst aan de Here. Uiteraard ben ik het daar van

harte mee eens. Maar vervolgens gebeurt er toch iets wonderlijks in zijn artikel. Want eerst noemt hij mijn waarschuwing tegen een consumptiementaliteit eenzijdig. Maar vervolgens lijkt het erop, alsof zo'n mentaliteit toch helemaal niet meer aan de orde is. Eigenlijk komt daarna alleen nog maar de slecht prekende dominee in beeld. En het lijkt wel alsof er verder alleen maar goedwillende kerkgangers zijn. In gemeentes waar fris wordt gepreekt is shoppen een onbekend verschijnsel. En waar slecht wordt gepreekt, ja, daar wordt het moeilijk. Maar het lijkt erop, alsof ook daar geen consumptieve kerkgangers voorkomen. Daar eindigt het artikel zelfs mee: 'Gelukkig dat aan al deze broeders en zusters de mentaliteit van het consumptisme vreemd is'.

Ik kan dat niet volgen. Eerst zegt Kruijswijk we moeten naar beide punten kijken: naar de preek en naar de kerkganger. Maar vervolgens komt eigenlijk alleen maar de schuld bij de preek te liggen. De dominee heeft het gedaan. Dat is een eenzijdigheid die niemand waar kan maken. Broeder Kruijswijk weet heel goed dat je nooit alleen de schuld bij de preek kunt leggen, als je de eigen bijeenkomst verzuimt. Je onttrekken aan de kerk(dienst) heeft ook altijd met jezelf te maken. Het is een bewuste daad, waarmee je afstand schept tot de gemeenschap waar God je een plaats gegeven heeft.

Stenen voor brood?

Door zo uitsluitend naar de preek te kijken, ontstaat er een vertekend beeld. Heel duidelijk wordt dat waar Kruijswijk de vraag aan de orde stelt wat je moet doen als de preken teleurstellen. Hij stelt dan de vraag: 'Wat nu als we in de eredienst stenen voor brood krijgen?' Als ik die vraag op me in laat werken, vind ik dat wel heel suggestief geformuleerd. Waar krijg je in de vrijgemaakte kerk stenen voor brood?

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS.
A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. G. GUNNINK,
DRS. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RUIJ-
TER, DS. A. DE SNOO.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265
AG Kampen, Tel. (038) 3331201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kam-
pen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studen-
ten f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland:
f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan,
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
vóór 1 november, van een halfjaarabonne-
ment vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij



de Stichting Bralectah.

Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,84 per mm. Contracttarief op aan-
vraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191



Ik probeer daarmee beslist niet allerlei gerechtvaardigde **kritiek** onder de tafel te werken. In **een** eerder **artikel** heb ik allang **erken**d dat diverse klachten die **Kruiswijk** op somt voor mij herkenbaar **zijn**. Daar gaat het dus niet om. Maar als je suggereert dat er **kerken** zijn **waar** je stenen voor brood krijgt, dan is de situatie wel heel **nijpend**. Het is ook een heel ingrijpende beschuldiging. Het brood van de blijde boodschap van Gods liefde is dan vervangen door een **mensenwoord** dat niet **voeden** kan. Of **neem ik de** uitdrukking nu te letterlijk? ik hoop het maar. In dat geval **zou** toelichting meer duidelijkheid **kunnen** geven. Maar als ik de uitdrukking **neem** voor wat **ze** zegt, dan **zou** ik me **zwaar** geraakt voelen, als iemand het **van** mijn preken **zei**. Het **betekent zo** ongeveer dat het evangelie niet meer tot **klinken** komt. Welke dominee in **vrijgemaakt** Nederland moet zich die beschuldiging aantrekken? Onder **verantwoordelijkheid** van welke kerkeraad wordt er zo gepreikt? Waar krijg je in de vrijgemaakte kerk stenen voor brood?

Kritiek en liefde

Het is **niet** voor niets dat ik die **vraag** stel. Ik denk nl. dat er van zo'n suggestieve opmerking **gemakkelijk** een slechte werking kan uitgaan. Er zijn **genoeg** kritische **kerkgangers** voor wie het moeilijk is om **zuiver** en eerlijk over de preek te praten. Ik denk dat iedereen dat wel **aanvoelt**. Wat kunnen we soms gauw en **gemakkelijk** klaar **zijn** met een preek die ons niet aanstaat! Meestal een enkel **woord** **kun** je **een** hele preek dan weggooien. Wat is het nodig dat ook in dat opzicht een wacht voor **onze** lippen gezet wordt. Maar als je dan zwart op wit ziet staan dat **je** bij ons in de kerk stenen voor brood **kunt** krijgen, is dat **een** stimulans in de verkeerde richting. Ik vind dat de benadering van **Kruiswijk** te gemakkelijk **bevordert** dat kerkgangers op afstand de dominee afrekenen **op** zijn **preek**.

Ik noem dit element speciaal, omdat dat ook te **maken** heeft met de werkelijkheid binnen onze **kerken**. Ik verklap geen geheimen, als ik hier **vermeld** dat er nogal wat **dominees** in **onze** kerken zijn die te lijden hebben **van** een afstandelijke, kritische houding van kerkgangers ten **opzichte** van het functioneren van de dominee. Sterker nog, er zijn behoorlijk **wat** dominees onder ons die voor kortere of langere tijd uit de **running** **zijn**. Dat **heeft** veel **oorzaken** tot achtergrond. **Maar één** daarvan is deze, dat zij geconfronteerd **worden** met **een** soms negatief-kritische houding van kerkgangers waarin te **weinig** liefde doorklinkt. Er **zijn** voorgangers in onze kerken die daardoor beschadigd zijn **w** worden. En mede daardoor **soms** zelfs **worden** uitgeschakeld.

Ik ben bang dat de **aanpak** van **Kruiswijk** te weinig **beschermd** is in deze richting. Wie geen vreemde is in **de kerk**, **weet** toch dat **ons** samenleven in dit opzicht kwetsbaar is. ik verwijs naar de aansporing van Paulus aan de **Thessalonicenzen**:

'Wij verzoeken u broeders, hen, die zich onder u moeite getroosten, die u leiden in de Here en u terechtwijzen, te erkennen, en hen zeer hoog te schatten in liefde, om Run werk. Houdt vrede onder elkander' (1 Thess. 5 : 12-13).

In dat vermaan valt het motief **van** de liefde op. Ik doe een beroep op broeder **Kruiswijk**, om dat motief rijker in te vullen in de manier waarop hij schrijft over de **kerk** en de voorgangers in de kerk. Op de bladzijde naast zijn artikel valt in vette letters te lezen: 'Het is gemakkelijker **te breken** dan **te maken**'.

Kritiek en zelfkritiek

Mag je dan geen kritiek hebben op dominees? Ik kan me **voorstellen** dat die vraag nu opkomt. Probeer ik nu toch **weer** de preek buiten de discussie te houden en onaantastbaar te **maken**?

Nee. Dat mag niet. Daarom heb ik in m'n vorige artikelen daar **ook** eerst de **aandacht** aan gegeven. Dominees die slecht preken **moeten dat horen**. Dat is voor henzelf en **voor de gemeente van levensbelang**. Maar vervolgens is het wel **belangrijk** hoe en waar ze dat **horen**. Een goede regel is: **lever** pas **kritiek** als je eerst gebeden hebt voor de dominee. Dan zul je ook gelegenheid hebben om in je gebed te danken voor wat de Here **je in je dominee geeft**. Als je op dat niveau bezig bent, zal frustratie en **verwijdering** niet veel ruimte **krijgen**. En **overigens** denk ik, dat **ook** in het algemeen het gesprek over de preek in alle openheid gevoerd moet worden. Want wanneer is een preek slecht en **wanneer** goed? In hoe verre hebben we daar **een** gemeenschappelijke overtuiging over? Wat voor criteria leggen **we** daarbij aan? Groeien we in dat opzicht **soms** uit elkaar? Het zijn allemaal vragen **waar** m.i. nogal wat **onduidelijkheid** over bestaat. Dat hangt m.i. mede samen met het feit dat het gesprek over de **prediking** in sommige opzichten nog beginnen moet.

Ik wil de preek dus absoluut niet buiten de discussie houden. Kritiek op de preek moet ruimte (kunnen) krijgen om de opbouw **van de gemeente** te dienen. Daar hebben ook de **kerkgangers** het **een** en ander over te zeggen. Maar dan **zullen** die kerkgangers ook bereid moeten zijn tot **zelfkritiek**. Er zitten **aan** de preek namelijk twee **kanten**: preken en horen. Wie preekt **mag** niet zomaar ervan uitgaan dat het probleem bij de hoorders ligt. Maar wie hoort mag niet zomaar denken dat het probleem bij de prediker ligt. Ik wil dat **illustre**ren met iets dat me **een** poosje geleden overkwam. Ik kreeg toen het verzoek van een gemeente om een lezing voor **een gemeentevergadering** te houden. Degene die me belde zei: 'We willen wel graag eens van u horen wat er moet veranderen aan de **preken**'.

Ik vroeg toen hoeveel dominees er op die vergadering zouden komen. Hij zei: 'We hebben een dominee, maar ik weet niet of die tijd heeft om te komen. Dus verder komen er alleen gemeenteleden'. Toen heb ik voorgesteld dat we het onderwerp een beetje zouden aanpassen. Wat er aan de preek moet veranderen kun je beter tegen de dominee zeggen. Maar er valt ook genoeg door te praten over de manier waarop de gemeente bezig is met de preek. Dat bleek ook eigenlijk de bedoeling. Dus er was verder niets aan de hand. Toch vond ik de formulering wel een beetje typerend voor de houding van sommige kerkgangers. Ze denken: Als de dominee nou maar eens anders zou preken, dan zou het beter worden. Persoonlijk denk ik, dat dat vaak wel waar is. Maar als kerkganger kun je vergeten dat er een enorme beslissing valt in de manier waarop je luistert. Kunnen we nog wel horen? Willen we nog wel horen? Als je in de kerk niet bereid bent vragen te beantwoorden voor het aanzicht van de Here, mag je m.i. geen woord meer zeggen over de preek. Kritiek en zelfkritiek kunnen niet zonder elkaar. Zeker in de kerk niet. Maar waar die hand in hand gaan zal de gemeenschap opgebouwd kunnen worden. Dan maken we er ook ernst mee om naar beide zijden te kijken. Dat was het waarvoor broeder Kruijswijk pleitte. Alleen dan boeken we vooruitgang met elkaar, schreef hij. Vanuit dat verlangen heb ook in deze artikelen geschreven. Moge de Here die vooruitgang ook geven.

B boekbespreking

DE RUSSISCH-ORTHODOXE KERK

Pieter van Kampen – in evangelisch-reformatorische kringen bepaald geen onbekende – heeft een boek geschreven over de ruim 1000 jaar oude Russisch-Orthodoxe kerk, dat zowel historie-beschrijving bevat alsook een situatieschets van de sinds 1990 ontstane situatie na het wegvallen van de sovjetmacht. Het is gebaseerd op literatuur, maar tevens op eigen reis-indrukken door religieus Rusland. De schrijver spreekt op pag. 11 de hoop uit dat de lezer meer zicht krijgt op de gang van Gods Woord door de geschiedenis. Juist omdat de centrale functie van het Woord en de verkondiging ervan in de Russisch-Orthodoxe kerk voor gereformeerde belijders nog als problematisch werd (en wordt) beschouwd, is het goed erop te letten dat de religie van deze kerk (leden) het beste te typeren valt met de term 'spiritualiteit' – waarbij de vrij losse band tussen Geest en Woord de zwakte van deze kerk aangeeft. Tevens is een m.i. zwak punt in de geloofsbeleving bij de Russisch-orthodoxe nationalisistische instelling van veel gelovigen. Dat gaf in tijden van oorlog en bezetting soms nog wat soelaas, kennelijk ook in crisistijden die men in Rusland vandaag nog mee moet maken. Daarmee is de kerk nog steeds een onmisbare steunpil-laar voor de staat. Maar ze kan ook maar al te gauw een slaaf van de staat worden. En opnieuw misbruikt.

We zouden graag willen dat er meer bijbels/reformatorisch gedachtengoed in Rusland wordt binnengedragen. Met alle respect voor de soms indrukwekkende kentekenen van christelijke naastenliefde en moed die de orthodoxe gelovigen laten zien! Daarvan vertelt Van Kampen op duidelijke wijze.

N.a.v.: drs. Pieter van Kampen, *De Russisch-Orthodoxe kerk*. Met een voorwoord van Anne van der Bijl. Uitg. Kok Voorhoeve, Kampen 1996, BBN 90297 1360 7; omvang: 200 pag.; prijs: f. 29,90.

M meditatief

'Want ik schaam mij het evangelie niet; want het is een kracht Gods tot behoud voor een ieder die gelooft eerst voor & Jood, maar ook voor de Griek.'

Romeinen 1 : 16

Op Romeinen 1 : 16 is een mooie melodie gemaakt. We kunnen het tegenwoordig zingen: 'want ik schaam mij het evangelie niet...' Op dat zingen is natuurlijk niets tegen, maar af en toe klinkt het uit onze monden wel wat erg triomfantelijk. Immers, is de praktijk werkelijk zo dat we ons niet schamen voor het evangelie?

Waarom zouden we ons schamen voor het evangelie? Omdat het een zwakgebod is? Omdat er geloof gevraagd wordt? Omdat we het zelf misschien niet meer zo geloven of op de een of andere duistere manier ons ervoor generen christen te zijn? En nog wel gereformeerd christen, en meer bijzonder nog: vrijgemaakt? Het is werkelijk een prachtig woord, dat Paulus daar neerschrijft in Romeinen. En hij vindt het bepaald geen zwakgebod. Integendeel: dat evangelie is een kracht van God tot behoud!

Tot op de dag van vandaag werkt dat evangelie als een kracht van God tot redding van ieder die gelooft. En dan gaat het in dat woord 'evangelie' om dat hele gebeuren in Christus. Dat heilsgebeuren, zouden we mogen zeggen. Is dat evangelie een kracht van God? Jazeker, want het haalt in de verkondiging mensen uit het onheil weg. Paulus schrijft in het begin van zijn brief

aan de Thessalonicenzen ook iets dergelijks: 'het evangelie kwam tot u in kracht...' En echt niet omdat hij zo'n geweldig spreker was. Maar vanwege de aard van dat evangelie zelf. Vanwege het feit dat de Geest van God zich daarvan bedient. En daarom is het een kracht van God tot behoud, van ieder die gelooft. En nergens anders om.

Ben je je ervan bewust dat wanneer je serieus je bijbeltje opendoet je jezelf weer stelt in dat krachtenveld van dat woord van God? Realiseer je je dat je als het Woord van God verkondigd wordt, dat Gods Geest zijn krachten op je loslaat en werkt tot bekering en verootmoediging? Wonderlijk is dat. Zo gewoon, zo alledaags bijna. En toch zo ongelooflijk machtig. Onweerstaanbaar is het voor wie gelooft.

En daarom is er niets om je voor te schamen als het om het evangelie gaat. Want het zal wel waar zijn dat de een het houdt op bijzondere ervaringen en de ander op eigen inspanningen. En het is helemaal waar dat dat evangelie in onze samenleving tot een steeds vreemde ree eind in de bijt wordt. Toen had je het pre-christelijk tijdperk, in Paulus' dagen. En nu hebben wij het over post-christelijkheid. En al is dat allemaal waar en dus ook verschillend van elkaar, dat evangelie heeft aan kracht absoluut niets ingeboet. Want het is nog steeds diezelfde kracht van God tot behoud.

En zo heeft dat, hoe dan ook, ook jou bereikt. Gods kracht wil door dat evangelie je in bezit nemen. Het stelt de simpele voorwaarde

van geloof het en overgave aan de Here. In die weg wordt Gods belofte je eigen. Die belofte van het ongelooflijk grote wonder van de vernieuwing van je leven. Want het gaat om een kracht tot behoud! Een kracht van God.



VAN NAUWELIJKS GEZIEN TOT DIEPGAAND VEREERD

Kohlbrugge bij Gereformeerden en Hervormden

J.J.C. Dee

Achtergronden

In het vorige artikel heb ik iets laten zien van het verlangen naar geestelijke groei en levensheiliging en van de discussies rond de uitleg van Romeinen 7. Vervolgens ging ik, naar aanleiding van zijn uitleg van Romeinen 7 : 14, over naar H.F. Kohlbrugge die niet nalaat in zijn theologie de samenhang van rechtvaardiging en heiliging te benadrukken. In dit artikel ga ik de doorwerking na van Kohlbrugges theologie in de Gereformeerde Kerken en in de Nederlandse Hervormde Kerk.

Kohlbrugges kerkelijke positie

Nadat Kohlbrugge in conflict gekomen was met de neologie in de Evangelisch-Lutherse Kerk en het lidmaatschap van de Nederlandse Hervormde Kerk hem was geweigerd, lagen voor hem nog de wegen naar het Reveil en naar de Afscheiding open. Voor Kohlbrugge waren beide wegen, na zijn preken in 1833 in het Wuppertal onder andere over Romeinen 7 : 14, onbegaanbaar. Hij kwam op een afstand te staan, zowel van het Reveil als van de Afscheiding.

Het Reveil

Het was met name Isaac da Costa die op 15 november 1833 in een uitvoerige brief zijn bezwaren ten aanzien van Kohlbrugges preek over Romeinen 7 : 14 uiteenzette. "Da Costa miste bij Kohlbrugge het stuk van de dankbaarheid. Kohlbrugge wilde blijkbaar niets weten van de nieuwe mens,

de Christus in ons, maar alleen van hetgeen Christus voor ons gedaan heeft. Naar de mening van Da Costa sprak Kohlbrugge nergens over het koninklijk ambt van Christus en nauwelijks over de persoon en het werk van de Heilige Geest. De verwijdering tussen Kohlbrugge en het Reveil is begrijpelijk. Onder de mannen van het Reveil werd de heiliging veelal opgevat als een geestelijk groeiproces. Heel die vrome waan werd door Kohlbrugge op hardhandige wijze verstoord. Voor hem was ook de wedergeboren mens vlees en was alle menselijke activiteit, omdat zij activiteit van zondaren is, zonde voor W. Da Costa noemde Kohlbrugge een antinomiaan, maar de beschuldiging van antinomianisme – de leer dat de wet voor de gelovigen heeft afgedaan en in het geheel geen geldigheid meer bezit – werd door Kohlbrugge als geheel ongegrond afgewezen. Binnen de Reveil-kring heerste de gedachte dat de mens, door het geloof in Christus recht-

vaardig voor God, vrijgesproken van zijn schuld, gerechtvaardigd van zijn zonde, moet streven naar heiligmaking, waarin hij trapsgewijze kan vorderen, al bereikt hij in dit leven de volmaaktheid nooit. Kohlbrugges protest ziet de verhouding van de mens anders dan zijn tegenstanders. Nimmer kan de mens de wet in eigen hand nemen en volbrengen, zij het dan ook in de kracht van Christus. Hij verzet zich tegen een heiligmaking, die de christen zich voorstelt naar een wet-tische en niet naar een evangelische wijze. Hij verwerpt het menselijk streven naar heiligheid. Maar de heiligmaking zelf verwerpt Kohlbrugge niet! Alleen, voor hem moest het voor en na blijven bij het beijden, dat de gelovige in Christus alles heeft. Daar komt hij in dit aardse leven nimmer bovenuit. Vandaar dat Kohlbrugge met de heiligmakings-vroomheid van het Reveil niet kon instemmen.

De Afscheiding

Evenmin kon hij zich geven aan de beweging van de Afscheiding. Hij had contacten met Scholte, De Cock en Brummelkamp en kende de conventikels. Maar zoals Kohlbrugge niet alleen een boeteprediker werd tegenover het liberalisme en de dode orthodoxie en leerheiligheid, zo werd hij het ook, na zijn preek over Romeinen 7 : 14, tegenover alle eigenwillige godsdienst en kerkelijke zuiveringsactiviteiten. Kohlbrugge is hier de gevengene van zijn eigen theologie. Zijn visie op de heiligmaking was niet zonder een tendens tot lijdelijkheid, welke ook in zijn kerkelijk optreden naar voren kwam. Volgende — had hij voor de zichtbare, concrete gestalte van de kerk als



instituut, dat zich heeft te richten naar de norm van de Schrift, en voor de gehoorzaamheid van het geloof, ook waar het Christus' kerk betreft. Daarbij komt dat Kohlbrugge in zijn kerkbeschouwing slechts oog heeft gehad voor de kerk naar haar geestelijke zijde als bruid van Christus. Hij heeft zich dan ook van de beweging van de Afscheiding afgekeerd en deze, ten onrechte, gezien als een poging tot eigenwillige reparatie, als in wezen slechts vleselijk godsdienst. In zijn eenzijdige theologie — deelt Kohlbrugge & gehele kerk-reformatie van & Afscheiding. 'Het pogen de Kerk te zuiveren door de belijders zo als enkelingen samen te brengen in kringen van "echte Gereformeerden" — dat is voor Kohlbrugge de averechtse weg. Het grote en allervoornaamste in de kerk van Christus is: dat het Woord naar onbelemmerd gepredikt kan worden en het volle evangelie maar kan uitgedragen worden, dan komt al het andere wel vanzelf. Door deze wending van de vrome enkeling weg naar het Woord, het gepredikte Woord der rijke Christusverkondiging toe, wordt het ook begrijpelijk dat Kohlbrugge na 1833 "niets meer waagt te nemen in eigen hand". Ook geen kerkstichting of kerkzuivering.²³

Kuyper

Vermeldenswaard is dat Kuyper, die vroeger in Utrecht en later in Elberfeld contact met Kohlbrugge had, in het jaar 1871 Kohlbrugge toeliet op de kansel van de Amsterdamse Zuiderkerk, een duidelijke demonstratie van zijn waardering voor Kohlbrugge temidden van veel miskenning van allerlei zijde. Kuyper had oog voor de centrale boodschap van Kohlbrugge: de rechtvaardiging voorop. En hij zag dat hij niet streed tegen de heiligmaking en de betekenis van de wet, maar tegen misvorming en wetticisme. Kuyper was zeer beslist ontvankelijk voor Kohlbrugges prediking en theologie. Wel noemde hij

Kohlbrugge minder veelzijdig dan de Hervormers en was hij van oordeel dat Kohlbrugge op bepaalde punten een meer Lutherse dan Gereformeerde ontwikkeling gaf.²⁴ Na het overlijden van Kohlbrugge beschreef Kuyper hem als 'een godgeleerde van zeldzame diepte, een prediker van ongewone kracht, een kenner van de Schrift zoals weinigen'.²⁵ En over Kohlbrugges preken oordeelde Kuyper: 'Er is dan ook uit gansch deze eeuw geen enkele collectie prediciën aanwijsbaar, die, wat omvang, diepte en kracht betreft, ook maar van verre met Kohlbrugge's prediciën wedijveren kan in mogendheid om de verdoolde zielen naar de gerechtigheid Gods te trekken en om de dorstend naar gerechtigheid te ver troosten'.²⁶

Geen doorwerking bij de Gereformeerden

Kohlbrugge en zijn theologie hebben, ondanks Kuypers sympathie, in de Gereformeerde Kerken nauwelijks doorgewerkt. Dat hangt omgetwijfeld samen met het feit dat hij zich van de beweging van de Afscheiding heeft afgekeerd en dat zijn vrienden en volgelingen in Nederland niet met ~~en~~ & Doleantie zijn meegegaan. Lange tijd heeft Kuyper getracht de Kohlbruggianen mee te krijgen, maar het lag in de lijn van Kohlbrugge dat zij hem niet gevolgd zijn. Daarbij komt dat de spiritualiteit van Kuyper en het neo-calvinisme enerzijds en van Kohlbrugge en de neo-Kohlbruggianen anderzijds, sterk uiteenlopen.

* Vroege aandacht voor Kohlbrugge was er in het proefschrift waarmee L.H. Wagenaar in 1880 promoveerde.²⁷ Wagenaar — die, later met de Doleantie meeging, bestreed Kohlbrugge met name in de leer van heiligmaking, die hij ongereformeerd en onscriptuurlijk noemde. 'Bij deze bestrijding trok hij de Da Costiaanse registers open en sprak van antinomisme en

terzijdestelling van de wet, zonder echter precies gelezen en overdacht te hebben, wat Kohlbrugge over de betekenis van de wet voor de ware gelovigen geschrevenen geleerd heeft.'*

* Een kwart eeuw later promoveerde J. van Lonkhuyzen aan de Vrije Universiteit te Amsterdam bij H.H. Kuyper op het proefschrift *Hermann Friedrich Kohlbrugge en zijn prediking in de lijst van zijn tijd*.²⁹ Hoewel Van Lonkhuyzen niet onsympathiek tegenover Kohlbrugge stond, stelde hij zich kritisch op tegenover zijn leer over de heiligmaking. Volgens hem zou Kohlbrugge als kind van het Reveil een individualist en subjectivist zijn geweest. Zijn theologie zou sterk worden beheerst door zijn subjectieve en naar het absolute neigende ervaring, en door zijn onderwerpelijke prediking waarin de bevinding een te grote plaats innam. De gemene gratie en haar gaven zouden door Kohlbrugge, volgens Van Lonkhuyzen, te weinig worden gewaardeerd. Kort na het verschijnen van dit proefschrift verscheen van de hand van de Kohlbruggiaan J.C.S. Locher *Toelichting en Verweer*.³⁰ Met een veelheid van citaten uit het werk van Kohlbrugge bestreed hij de visie van Van Lonkhuyzen en stelde dat deze Kohlbrugge te zeer had beoordeeld aan de hand van de kritiek die Kuyper heeft geëfend, niet zozeer op Kohlbrugge zelf, maar op de zogenaamde neo-Kohlbruggianen. Wanneer we nu verder de dogmatische ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken bezien, dan is Kohlbrugge daar de grote afwezige.

* H. Bavinck noemt Kohlbrugge slechts sporadisch in zijn *Gereformeerde Dogmatiek*. Sprekend over de heiligmaking verwijt hij Kohlbrugge een antinomiaans standpunt. Hij vat de heiligmaking volgens Ba-

vinck op als een overgezet worden op het gebied van de genade, waardoor hij rechtvaardigmaking en heiligmaking niet duidelijk kon onderscheiden.³¹

* A.G. Honig geeft in zijn Handboek *van de Gereformeerde Dogmatiek* geen aandacht aan Kohlbrugge.³²

* In het dogmatisch onderwijs van K. Schilder wordt, evenals dat bij V. Hepp het geval is, geheel aan Kohlbrugge voorbijgegaan.

* Ondanks de aanwezige affiniteit speelt Kohlbrugge in de *Dogmatische Studiën* van G.C. Berkouwer een geringe rol. In *Geloof en Rechtvaardiging*³³ herinnert Berkouwer eraan dat Kohlbrugge 'temidden van allerlei moralistische vervlakking van het evangelie weer de prediking deed horen van de rechtvaardiging van & goddeloze als centrale boodschap van Gods Woord'. Hier ligt volgens Berkouwer de verbindingslijn tussen Kohlbrugge en Barth, waardoor de discussie over rechtvaardiging, heiliging en geloof aan de Nederlandse theologie aansluiting vond en Barths theologie met vreugde werd begroet. Voor de hervormde theoloog Th.L. Haitjema was Barths waardering voor Kohlbrugge aanleiding om te poneren dat de lijn van de gereformeerde theologie niet via Kuyper en Bavinck, maar via Kohlbrugge en Barth liep. Maar terecht stelt Berkouwer: 'Het spreekt wel vanzelf, dat juist dom de problematiek Barth-Kohlbrugge-Kuyper veler aandacht weer uitging naar de vragen van rechtvaardiging, heiliging en geloof. Het vraagstuk van de verhouding Kohlbrugge-Kuyper kreeg opnieuw actualiteiten bleek gecompliceerder te zijn dan Haitjema wilde toegeven'.³⁴ Berkouwer heeft rechtvaardiging w heiliging bij Kohlbrugge niet tegen elkaar uitgespeeld, aangezien bij er oog

voor heeft gehad dat Kohlbrugge geen ogenblik gearzeld heeft 'te spreken over de dagelijkse vernieuwing en de goede werken en over het vervuld worden met vruchten der gerechtigheid, die door Jezus Christus zijn'.³⁵

* In de *Dogmatiek* van J.A.

Heyns komt Kohlbrugge niet voor en ook J. Kamphuis heeft, voor zover uit zijn publicaties blijkt, in zijn kerkhistorisch en dogmatisch onderricht aan hem geen aandacht gegeven.

* Iets anders ligt dat in de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* van J. van Genderen en W.H. Velema.³⁶ Sprekend over de heiliging in het kader van de leer van het heil stelt dit dogmatisch handboek, 'dat Kohlbrugge het leven van een gelovige wel ziet als gebonden aan de wet (als regel der dankbaarheid), maar dat hij voor de praktijk direct naar Christus verwijst, in wie wij alles hebben en die ons leert liefhebben'.

* Iets uitvoeriger over Kohlbrugge is I. van Genderen in zijn *Gerechtigheid als geschenk*", waar hij, in navolging van de hervormde theoloog A.F.N. Lekkerkerker, de man van Elberfeld 'de meest zuivere representant van een theologie en vooral van een prediking van de rechtvaardiging' noemt. Ten aanzien van Kohlbrugge laat Van Genderen de waarschuwing horen, dat de heiliging niet tot haar recht komt, wanneer ze een parallel van de rechtvaardiging wordt, omdat de heiliging niet alleen bestaat in het geheiligd zijn in Christus. Toch is Van Genderen van oordeel dat bij Kohlbrugge de heiliging niet in de rechtvaardiging opgaat. Zijn kracht ligt hierin, dat hij heeft gezien hoezeer de rechtvaardiging nodig is om in waarachtige heiliging te leven.

* Royale aandacht voor Kohlbrugge is er bij B. Wentsel in zijn *Dogmatiek*. Hij noemt

Kohlbrugge een eenzame strijder die met kracht opkwam voor de leer van de rechtvaardiging van de goddeloze.³⁸ Uitvoerig gaat hij in op Kohlbrugge, wanneer hij schrijft over rechtvaardiging en heiliging.³⁹ Wentsel is, met Berkouwer en De Reuver maar contra Barth, van mening dat bij Kohlbrugge de heiligungsgenade niet verdwijnt achter de rechtvaardigungsgenade.⁴⁰ Met De Reuver is Wentsel het eens wanneer deze, in navolging van de hervormde theoloog S. Gerssen, stelt dat bij Kohlbrugge de rechtvaardiging een plaats krijgt binnen het raam van de heiliging.⁴¹ Dit is echter niet juist, want daarvoor staat de rechtvaardiging bij Kohlbrugge te centraal! Ruime aandacht geeft Wentsel aan de heiligungsleer bij Kohlbrugge, waarbij hij tevens aangeeft in welk opzicht de kerk, ook voor de toekomst, van diens theologie kan leren.

Invloed

De invloed van Kohlbrugge bleef niet beperkt tot Elberfeld en het Wuppertal. Zijn prediking werkte via zijn vrienden en medestanders door in Duitsland (Bonn, Halle, Keulen, Stuttgart, graafschap Bentheim) en ver daarbuiten (Oostenrijk, Hongarije, Tsjechoslowakije, de Amerikaanse staten Iowa, South Dakota en Wisconsin). In Nederland werkte Kohlbrugge het sterkst door, met name in de Nederlandse Hervormde Kerk.⁴² In de Hervormde Kerk kwam een brede groep predikanten, meest van confessionele en gereformeerde bondsrichting, die bij de prediking van Kohlbrugge aansluiting vond. Bekende namen uit de beginperiode waren E.V.J. Japchen, Th.J. Locher, G.W. Locher, J.C.S. Locher, G.F.D. Locher, G.H. Locher, H.A.J. Lutge, B. Lutge, J.M.C.M. Mond, J.R. Wolfensberger, H.K. Wolfensberger, J.C.V. Meischke, F. Oberman, G. Oberman; en later K.H.E. Gra-

vemeijer, G. Oorthuys, W. Aalders. Er ontstond een kring Kohlbruggiaanse predikanten, waaruit in 1947 de Kring van Vrienden van Kohlbrugge is voortgekomen. De Kohlbruggianen in Nederland geven sinds 1904 het zogenaamde Kerkblaadje (thans Ecclesia) uit. Zij werken samenbindend tussen de Confessionele Vereniging en de Gereformeerde Bond en houden eenmaal per jaar een conferentie, waarvoor grote belangstelling bestaat. In dit kader past ook enige aandacht voor het *Amsterdamsch Zondagsblad* tot getuigenis der waarheid dat vanaf 1 januari 1888 tot eind 1899 wekelijks verscheen. De redactie was in handen van een tweetal volgelingen van Kohlbrugge, de Amsterdamse predikanten H.A.J. Lutge en A.J. Bijkman J.Czn. In de rubriek 'Uit de schat der Kerk' werden vooral stukken van en over Kohlbrugge opgenomen. Tenslotte zij nog vermeld het bestaan van de Vereniging van Gereformeerde Geschriften, welke ten doel heeft de uitgave en verspreiding van geschriften van en over Kohlbrugge.

De Nederlandse Hervormde Kerk

In de Nederlandse Hervormde Kerk kreeg Kohlbrugges prediking weer directe aansluiting aan de theologische discussie door de dialectische theologie. 'De dialectiek van Barth brengt hem op een centraal punt heel dicht bij Kohlbrugge: de visie op de "religieuze" mens met zijn pretenties, z'n bezit, z'n hubris, z'n vlucht voor de genade, z'n eigen passiviteit in de individuele vroomheid en in de kerk, z'n zelfonderscheiding en antithese (kerk-wereld).''

Geen invloed

Hoewel ook de ethische richting sterk door Barth werd beïnvloed, vond de radicale genade-prediking van Kohlbrugge hier geen aansluiting. Een uitzondering onder de latere ethischen vormde O. Noord-

mans. In de na 1950 ontstane midden-orthodoxie van de Hervormde Kerk is van invloed van Kohlbrugge geen sprake. Dit blijkt duidelijk uit de midden-orthodoxe dogmatiek van E.J. Beker en J.M. Hasselaar, Wegen en kruispunten in de dogmatiek, die zich geheel beweegt in de lijn Gunning, Noordmans, Miskotte en met name Barth.⁴⁴ Ook bij A.A. van Ruler kan er niet van beïnvloeding door Kohlbrugge gesproken worden. Daarvoor ging hij te zeer eigen wegen. Het denken van Van Ruler beweegt zich in het spanningsveld tussen proton en eschaton. Niet de verlossing maar de schepping heeft bij hem prioriteit. Niet het verlossingswerk van Christus – dat enkel betekenis heeft in zoverre het bijdraagt aan het herstel van de schepping – staat centraal, maar het Rijk. Hoewel Van Ruler de realiteit van de zonde volstrekt serieus neemt, is zij bij hem toch meer tot een secundaire categorie geworden. Het ene thema van Kohlbrugges prediking – de rechtvaardiging van de goddeloze – was voor Van Ruler te eenzijdig. Bij hem is de christologie ondergeschikt aan de eschatologie. Van Ruler is daarom noch Kohlbrugiaan noch Barthiaan.

Invloed op Noordmans

Onder de latere ethischen in de Hervormde Kerk is Noordmans degene geweest die het diepst door Kohlbrugge is beïnvloed, niet in de laatste plaats doordat hij Barth gelezen had als verkondiger van Gods vrije genade. Noordmans ging niet mee met de positieve opstelling ten aanzien van de cultuur, zoals dit bij de jongere generatie ethische theologen het geval was. Meer dan wie ook van de latere ethischen, vond hij aansluiting bij de radicale genade-theologie van Kohlbrugge. Hij noemde hem 'een oecumenische geest, sterk beleden in kerkvaders en reformatoren'.⁴⁵ Noordmans' nadruk op de rechtvaardigingsleer, zijn afkeer van leerheiligheiden vroomheidsheiliging en zijn nadruk op de vleeselijkheid van de mens,

verraden de invloed van Kohlbrugge. Hij tekent hem als volgt: 'Kohlbrugge verdient ongetwijfeld een plaats onder de kerkelijke klassieken. Zijn prediking [is] zo markant, zo scherp snijdend, dat in één opzicht, nl. wat betreft de leer van de rechtvaardiging door het geloof alleen, er niemand te noemen is, die zo diep op de gemeente heeft ingewerkt. In deze lijn, die van Paulus naar Augustinus en van deze laatste naar Luther loopt, de leer der vrije genade, staat Kohlbrugge als een heraut van Jezus Christus om een eeuw die in eigen kracht zich een pad door het leven zocht te banen, er aan te herinneren dat er voor de zondaar geen weg is naar de eeuwigheid dan door de dood en de opstanding heen',⁴⁶

Haitjema

De confessionele theoloog Th.L. Haitjema wist zich één met Kohlbrugge in diens kritiek op de heiligmakingsvroomheid van het Reveil. Ook de afstand tot de Afscheiding – volgens Haitjema de averechtse weg van een kerk van zuivere belijders, niets anders dan een openbaring van 'de eigenwillige, vleeselijke lust des menschen om de kerkredding zelf te bewerkstelligen' – deelde hij met Kohlbrugge. Tevens vond Haitjema aansluiting bij de prediker uit Elberfeld en zijn verzet tegen elke vorm van menselijke activiteit – ook die van de vrome mens – in zijn kritiek op Kuypers ideaal van een christelijke cultuur vanuit de leer van de algemene genade en de wedergeboorte. Voor Haitjema zelf liep de kritisch-existentiële lijn van zijn denken van Kierkegaard via Kohlbrugge naar Barth. Dit bepaalde zijn dogmatische inzichten.⁴⁷ Hiermee in strijd lijken zijn heimwee naar een organische christelijke cultuur, mals Bilderdijk, Groen van Prinsterer en Hoedemaker die voorstonden en zijn heimwee naar een Christus-blijdende volkskerk in de geest van Hoedemaker. Haitjema heeft dit echter zelf niet als een tegenstelling gevoeld.

Miskotte

Onder hervormde theologen die zich erfgenaam van Kohlbrugge weten⁴⁸, neemt ook K.H. Miskotte zijn plaats in. Van moeders zijde was hij diepgaand bewogen door de invloed van Kohlbrugge die hem ook tijdens zijn studiejaren tot gids was.⁴⁹ In zijn prediking bleef het geluid van Kohlbrugge de ondertoon.⁵⁰ 'Over Kohlbrugge, die in het ouderlijk huis vooral via zijn moeder het klimaat bepaalde, heeft hij weliswaar niet uitvoerig geschreven, maar ongetwijfeld vormde diens radicale rechtvaardigingsleer het punt waarop hij later aansluiting vond bij Barth. Zijn @-king is voord in de jaren dertig sterk Kohlbruggiaans van strekking.'⁵¹ Miskotte heeft over Kohlbrugge een mooi opstel geschreven⁵², waarin hij zegt: 'Wie de geur van Kohlbrugge's verhouding [nl. van wet en evangelie] eenmaal geroken heeft, die m& het niet meer kwijt'. Hij ziet Kohlbrugge als degene die Luthers lofzang tot Hem, die goddelozen rechtvaardigt, heeft vernieuwd en geradicaliseerd, maar die het, in de lijn van Calvijn, gaat om de heiligmaking. 'In zekere zin kan men zeggen: de heiliging van het leven, dat is de ene bezetenheid, die Kohlbrugge drijft.'⁵³ Het geheim van de theologie van Kohlbrugge, aldus Miskotte, is dat hij heeft geleerd de wet te laten vallen als onze wet, de wet prijs te geven als weg der rechtvaardiging. Maar haar toe te vallen als Gods wet, als bruisende Geestkracht, 'als de bemoeienis van Hem, die heerlijk wil zijn in al zijn heiligen. Dat ["Gij zult vrolijk zijn! – voor het aangezicht van de Here uw God!"] is het geheim der heiliging, dat daarin God, God!, deze God, op deze zijn wijze, tot zijne ere komt, d.i. dat Hij daarin tanen kan en wil, wie Hij eigenlijk is en wat Hij eigenlijk voor heeft met de confrontatie van de mensen en de geboden, van het vlees en de Geest'.⁵⁴

In het volgende artikel geef ik een samenvattend overzicht van Kohl-

brugges spreken over rechtvaardiging en heiliging als de twee brandpunten van waaruit hij het evangelie heeft verstaan.⁵⁵

²² Hoogst belangrijke briefwisseling tussen dr. H.F. Kohlbrugge en w.v.l. da Costa over de leer der heiligmaking, Utrecht 1880. Vgl. de brochure van G.C. Berkouwer, *Kohlbrugge in onze tijd*, Assen 1948, pg. 3-6, over de kritiek van Da Costa op Kohlbrugge en diens antwoord. 'Ook voor hem [Kohlbrugge] is het najagen der heiliging de wil van God, maar hij ontkent ten sterkste, dat de heiliging "als een bijzonder stuk na de leer der gerechtigheid van Christus en der genade, welke heerst ten leven, moet gedreven worden". Voortdurend waarschuwt Kohlbrugge tegen elke vorm van wettische heiliging, die abstraheert van de rechtvaardiging. Het hopen op Christus' gerechtigheid is begin en einde.'

²³ Th.L. Haitjema, *De nieuwere geschiedenis van Neerlands Kerk der Hervorming. Van Gereformeerde Kerkstaat tot Christus-belijdende Volkskerk*, 's-Gravenhage 1964, VII. 'Dr. Kohlbrugge als criticus van de Afscheiding', pag. 181-200, a.w., pag. 197. Vgl. G.C. Berkouwer, *Kohlbrugge en onze tijd*, Assen 1948, pag. 2, 3: 'Men denke ook aan Kohlbrugge's kritiek op de Afscheiding, die met zijn dogmatische visie op de heiliging ten nauwste samenhangt. Hij ontdekte in de activiteit der afgescheidenen een "werk" van de mens, die Gods werk in eigen handen wilde nemen, een openbaring van 's mensens heiligsstreven, dat voor God niet kan bestaan. Evenals op zoveel andere terreinen wilde hij ook hier waarschuwen tegen het oprichten van een eigen gerechtigheid (individueel en kerkelijk) die tekort deed aan de soevereiniteit en de vrijheid van Gods @- &. Hier liggen volgens Kohlbrugge de grootste gevaren, dat men ondanks en na nadenken van de soevereiniteit in prioriteit der genade toch zelf de heiliging ter hand gaat nemen en zo vervalt in een mateloos activisme op de "achtergrond" der genade'.

²⁴ *Evoto Dordraceno III*, pag. 306.

²⁵ *De Standaard*, 14 maart 1875.

²⁶ Vgl. voor de verhouding Kuyper-Kohlbrugge K. Groot, *Kohlbrugge en Kuyper in hun wederzijds contact*, Baarn 1955. Vgl. W. Aalders, 'Kohlbrugge en het neo-calvinisme', Hermann Friedrich Kohlbrugge. *Zijn leven, zijn prediking, zijn geschriften*, (W. Aalders en D. van Heijst, red.), Den Haag 1976, pag. 151-164.

²⁷ *Het Reveil en de Afscheiding. Bijdrage tot de Nederlandse Kerkgeschiedenis van de eerste helft der XIXe eeuw*, bij Nicolaas Beets aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

²⁸ Aldus de Kohlbruggiaan K. Groot, *Kohlbrugge en Kuyper in hun wederzijds contact*, pag. 133.

²⁹ Wageningen 1905.

³⁰ *Toelichting en Verweer. Opmerkingen aangaande verschillende punten L. r waarheid, naar aanleiding van de dissertatie van dr. J. van Lonkhuyzen: Hermann Friedrich Kohlbrugge en zijn prediking*, Amsterdam 1908.

³¹ *Gereformeerde Dogmatiek, Deel IV*, Kampen 1967 (5e dr.), pag. 239, noot 2.

³² Kampen 1938.

³³ Kampen 1949, pag. 9, 10.

³⁴ A.w., pag. 11.

³⁵ *Geloof en Heiliging*, Kampen 1949, pag. 88.

³⁶ Kampen 1992, pag. 597, 598.

³⁷ In de serie *Bij-Tijds Geloven*, Kampen 1988, pag. 101-105.

³⁸ B. Wentzel, *Dogmatiek, deel 3b. God en mens verzoend. Incarnatie, verzoening, koninkrijk van God*, Kampen 1991, pag. 270.

³⁹ B. Wentzel, *Dogmatiek, deel 4a. De Heilige Geest, de kerk en de laatste dingen. De persoon en het werk van de Heilige Geest*, Kampen 1995.

⁴⁰ A.w., pag. 436.

⁴¹ A.w., onder verwijzing naar A. de Reuver, 'Bedelen bij de Bron.' *Kohlbrugge's geloofsopvatting vergeleken met Reformatie en Nadere Reformatie*, Zoetermeer 1992, pag. 237. De Reuver laat w wel direct op volgen: 'In ieder geval houdt hij ze strak bijeen, bijvoorbeeld wanneer hij de heiliging het doel van de rechtvaardiging noemt'. Maar dat is wel iets anders!

⁴² Vgl. B. Wentzel, *Dogmatiek, deel 4a*, pag. 437: 'De invloed van de theologie van Kohlbrugge in de 20ste eeuw in de Nederlandse Hervormde Kerk kan als aanzienlijk tot groot worden ingeschat'. Vgl. ook a.w., pag. 481: 'Hij kreeg in de 20ste eeuw in de Nederlandse Hervormde Kerk groot gehoor'.

⁴³ G.C. Berkouwer, *Kohlbrugge in onze tijd*, Assen 1948, pag. 9.

⁴⁴ 5 delen, Kampen 1978 e.v.v.

⁴⁵ O. Noordmans, 'De betekenis van Kohlbrugge voor de theologie van onze tijd', *Geestelijke Perspectieven*, Amsterdam 1930, pag. 15-36. *Verzamelde Werken, Deel I*?, K a m p 19??, pag. ??.

⁴⁶ O. Noordmans, 'Kohlbrugge. Festpredigten', *Kerkelijke Klassieken. Inleidende beschouwingen over geschriften van o& en nieuws kerkvaders, verzameld door J. Haantjes en A. van der Hoeven*, Wageningen 1949, pag. 347-382. *Verzamelde Werken, Deel III*, Kampen 1981, pg. 293-327.

⁴⁷ Th.L. Haitjema, *Dogmatiek als Apologie*, Haarlem 1948. Vgl. m.n. pag. 46-48 en pag. 62-65 over de leer van het beeld Gods bij Kohlbrugge en Barth. Haitjema schreef verder over Kohlbrugge in *De Richtingen R. de Nederlandsche Hervormde Kerk*, Wageningen 1934, pag. 145-166 en in *De nieuwere geschiedenis van Neerlands Kerk der Hervorming. Van Gereformeerde Kerkstaat tot Christus-belijdende Volkskerk*, 's-Gravenhage 1964, pag. 181-200. Vgl. de doorwerking van Kohlbrugges gedachtegoed (met name op het punt van rechtvaardiging w M-@@ in zijn *De Heidelbergse Catechismus als klankbodem en inhoud van het actuele belijden onzer kerk*, Wageningen 1962).

⁴⁸ Als erfgenaam van Kohlbrugge in de Nederlandse Hervormde Kerk, die als theoloog hun invloed hebben uitgeoefend, zijn verder de volgende personen te noemen:

* J.G. Woelderink, bij wie het thema *weten evangelie* (of ook: belofte en roeping, rechtvaardiging en heiliging) voortdurend een rol speelt; vgl. *Het Doopsformulier*, Den Haag 1938, pag. 314-323; *De rechtvaardiging uit het geloof alleen*, Aalten 1941, pag. 249-273; *De praktijk der goddelijkheid*, Den Haag 1956, pag. 5-49; tijdschrift *Eenigheid des geloofs*, 2e jrg., 1947-1948 (elf artikelen over "Wen Evangelie").

B

boekbespreking

TUSSEN WEDERKEER EN WEDERKOMST

De Gereformeerde Kerk van De Lier herdacht ruim een jaar geleden 50 jaar Vrijmaking. Deze kerkhistorische mijlpaal gaat terug tot het jaar 1945, toen een kleine groep gereformeerden in deze Westlandse gemeente zich vrijmaakte van de binding aan onjuiste synodebesluiten. Maar in De Lier heeft men wat met jaartallen die eindigen op 45. Want in 1245 werd daar de christelijke kerk gesticht. En in 1845 vond daar de Afscheiding van de Hervormde Kerk plaats. Deze merkwaardige jaartallenreeks is aanleiding geworden tot een breedvoerige herdenking van het werk van God in de kerk van De Lier. Broeder D. Klapwijk heeft de plaatselijke kerkgeschiedenis dan ook beschreven in het boekwerkje *Tussen Wederkeer en Wederkomst*.

Met als ondertitel: 750 – 150 – 50 jaar Christelijke Kerk te De Lier. Het geheel levert een royale historische uiteenzetting op die m.i. alleszins waardering verdient. De aanpak van de lokale kerkgeschiedenis laat verschillende interessante momenten zien die een illustratie vormen van de landelijke ontwikkelingen. Zo krijgt men beknopte info over de reformatie in De Lier e.a., waar pastoor Arent Direkz. Vos als gevolg van zijn optreden de marteldood moest ondergaan. Daarna richt de schrijver onze aandacht op de ontwikkelingen in de 19e eeuw, waarbij de niet-gereformeerde kerkgenootschappen ook even in beeld komen.

Toch moet de lezer beseffen, dat deze historie beschreven is als een aanloop naar de Vrijmaking. Het boekje is namelijk voor tweederde gevuld met de geschiedenis van de laatste vijftig jaar. Dat levert dus ook een stuk gemeentegeschiedenis op die nu al wordt vastgelegd in woord en foto. Mee daardoor heeft dit boekje voor 'outsiders' toch een wat onevenwichtig karakter. Maar voor alle betrokkenen zelf is het een document waarin men een schat aan gegevens aantreft over de eigentijdse ontwikkelingen. Ik beveel dit ruim geïllustreerde boekwerkje graag aan aan allen die, op welke manier dan ook, een relatie hebben of hadden met de kerk van De Lier.

N.a.v.: D. Klapwijk, *Tussen WEDERKEER en WEDERKOMST. 750 – 150 – 50 jaar Christelijke Kerk te De Lier*. Uitgegeven door de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) te De Lier. Prijs: f. 15,-.

* G.C. van Niftrik, die zich in zijn spreken over de verhouding van rechtvaardiging en heiliging beweegt in de lijn van Kohlbrugge. Vgl. *Sola Fide. De rechtvaardigingsleer in de nieuwere theologie*, Den Haag 1940, pag. 273, waar hij zich met Kohlbrugge verzet tegen 'w de Piëtistische ende modern Protestantsche opvatting der rechtvaardiging als poort naar het land van het menscheijk heiligheids- of autonome ethische streven'. Vgl. *Kleine Dogmatiek*, Nijkerk 1961 (5e dr.), pag. 136, 156, 386, waar hij aansluiting vindt bij Kohlbrugges christologie: 'Om de troost van het Evangelie te smaken, moeten wij Jezus zover mogelijk "in het vlees trekken"' (Luther, Kohlbrugge). Dezelfde lijn in *Het Getuigenis, motief en effect*, Kampen 1973 en *Breuklijnen in kerk en theologie. Hoofdmomenten van Het Getuigenis*, Kampen 1974.

* A.F.N. Lekkerkerker, die met name in zijn dissertatie uit 1942, *Römer 7 und Römer 9 bei Augustin*, aandacht gaf aan Kohlbrugge, die hij schetste als representant van de theologie van de rechtvaardiging en wiens heiligingsleer hij plaatste tegenover Augustinus (theologie van de wedergeboorte).

* H. Berkhof, *Christelijk Geloof. Een inleiding tot de geloofsleer*, Nijkerk 1985 (5e dr.), geeft aandacht aan Kohlbrugge bij het thema 'rechtvaardiging en geloof': 'De radicaalste terugwending naar de verkondiging van de toegerekende gerechtigheid vond merkwaardigerwijs niet binnen het lutherse, maar binnen het gereformeerde Protestantisme plaats, namelijk bij H.F. Kohlbrugge en zijn school' (pag. 429); bij het thema 'rechtvaardiging en heiliging', waar Berkhof stelt dat Kohlbrugge de heiliging bijna in de rechtvaardiging laat opgaan: 'Hij verwees & mens terecht naar de rechtvaardiging die in Christus, buiten ons, is geschied. Maar bij hem viel de heiliging bijna met de rechtvaardiging samen. Hij kende eigenlijk geen andere oproep dan die tot geloof aan het volbrachte werk van Christus' (pag. 441, 442); bij het thema 'strijd, voortgang en volharding', schuift Berkhof Kohlbrugges verzet tegen de bevindelijke concentratie op het eigen ik naar voren (pag. 465). Zie verder voor de literatuur over Kohlbrugge de dissertatie van A. de Reuver, 'Bedelen bij de Bron'. Kohlbrugge's geloofsopvatting vergeleken met Reformatie en Nadere Reformatie, Zoetermeer 1992, pag. 637-640.

⁴⁹ G.G. de Kruijff, *Heiden, Jood en Christen. Een studie over de theologie van K.H. Miskotte*, Baarn 1981, pag. 14, 17.

⁵⁰ A.w., pag. 56.

⁵¹ A.w., pag. 183, 184, 195.

⁵² K.H. Miskotte, 'Het geheim der heiliging', *In de Waagschaal*, 2e jrg., nr. 43 (1946-1947). *Verzameld Werk, Deel I*, Kampen 1982, pag. 216-220.

⁵³ A.w., pag. 217.

⁵⁴ A.w., pag. 218.

⁵⁵ Deze samenvatting gebaseerd op: A. de Reuver, 'Bedelen bij de Bron'. Kohlbrugge's geloofsopvatting vergeleken met Reformatie en Nadere Reformatie, Zoetermeer 1992, pag. 235-252, 605-607; 'Kohlbrugge over Wet en Evangelie', *Ecclesia*, 83e jrg., nr. 12 (12-6-1992).

ONDERWIJS, ONDERWIJZER, ONDERWIJST...

C.J. Haak

E evangelisatie en zending

Honderd jaar zending brengt heel wat stof tot bezinning. Eerder vlogen we over het gebied van kerk en theologie sinds de Vrijmaking. Daarna bekeken we de methodiek van het zendingswerk. Voor ons doemt een nieuw terrein op: het onderwijs in de zending. De uitgezonden zendingswerkers waren als predikant getraind om te preken, catechiseren, de kerkenraad voor te zitten, huisbezoeken af te leggen, gemeente-opbouw te bevorderen enzovoorts. Allemaal taken gericht op de reeds bestaande gemeente. Kan hij daarmee uit de voeten op het zendingsveld of komen, daarnaast, ook andere taken op hem af? En hoe wijzigt dat het beeld van de zending als totaliteit? In dit artikel kijken we naar de onderwijskant van en in de zending.

Didactiek en het leerproces van de zending

* Van guru naar onderwijzer

De zendeling heeft vooral in de beginsituatie vaak de rol van de 'geestelijke vader' van de pas bekeerde gelovigen. Tijdenlang heeft hij met hen opgetrokken nadat ze door zijn eerste toespraken aarzelend bij hem kwamen met hun vragen. Hij heeft zich over hen ontfemd als over de eerstelingen die ingeleid moesten worden in de omgang met God en kennis van de Schriften. In veel gevallen bleven ze uren doorpraten, in het catechisatie-lokaal, maar vaker ook bij de zendeling thuis. Ze leerden elkaar door en door kennen, waarderen, begrijpen, liefhebben, door alle misverstan-

den, taal- en cultuurbarrières heen.

Die zendeling was wat men in het Oosten een 'gum' noemt. Een ervaren, oudere levensgezel die zijn 'murid' (discipelen) inwijdt in de geheimen van het leven. Het gaat niet alleen over godsdienstige zaken, maar vanuit een totaalvisie op het leven komt het hele theoretische en praktische leven, van geboorte tot sterven, aan de orde. De discipelen vragen, de guru geeft zijn (hopenlijk) 'wijze' inzichten... Er wordt wel een groot beroep gedaan op zijn algemene mensenkennis en levenservaring van de zending. Daar was hij zo niet direct en zeker niet gericht mee bezig geweest in zijn Kamper tijd. Maar met veel overleg, discussie, feed-

back, vallen en opstaan redden hij en zijn vrouw zich er door heen

Die situatie van intieme omgang met elkaar over alle zaken van het leven is eenmalig. Een opvolger van die eerste zendeling kan nooit meer diezelfde 'guru' worden. Hij kan hooguit jaloers worden op de liefde waarmee de eerstelingen spreken over 'hun', ja 'de' guru, met de ondertoon: daar kun jij niet aan tippen... Dan gaat de tijd verder. Nieuwe doopkandidaten melden zich aan. Steeds meer zal de zendeling voor deze volgende groepen zijn 'levenslessen' gaan toespitsen op een gerichte gang naar de doop. Het brede leven komt nog wel aan de orde, maar een zekere 'zakelijkheid' slaat toe. Er zijn immers ook op andere plaatsen doopaanvragen, en, er komen aparte problemen in een beginnende gemeente. Hij wordt meer de, uiteraard zeer betrokken, onderwijzer die min of meer zakelijk de hoofdpunten van de christelijke leer met hen 'behandelt.' Voor de rest moet deze nieuwe generatie maar veel leren van de eerste generatie. Het kerkelijk leven komt op gang. Het takenpakket van de zendeling blijft nog aardig binnen de theologische opleiding tot predikant.

* Van onderwijzer naar mede-oudste

Maar dan verandert het patroon. Hoe hij ouderlingen moet bevestigen lijkt hem niet zo moeilijk, maar wel hoe hij ouderlingen krijgt. Hoe kunnen pas bekeerden nu leiding geven aan een nog bijna ongevormde gemeente, zonder voorgeschiedenis, zonder ervaring, zonder aansluiting bij vroeger? De zendeling moet nu ook de a.s. ou-



derlingen zelf gaan opleiden voor allerlei **gemeentetaken**. Verdiepend onderwijs geven, inzicht in kerkelijke **zaken**, pastoraal werk, bijbelkennis, zicht op de **kerkgeschiedenis** en de bedoeling van een belijdenis. Nee, de **(a.s.)** ouderlingen moeten **geen** theologen worden, maar ze moeten wel hun bijbelvaste mannetje staan.

Daarom wordt voor hen **een** langlopende cursus ingericht. Nu is de zending echt hun onderwijzer. Maar aan **theoretisch** onderwijs alleen hebben ze nu niets, ze moeten weten wat ze in de **praktijk** moeten doen, wat hun verantwoordelijkheden zijn en waar ze op af moeten koersen. Ze dragen nu met de **zending** samen het gewicht van **&** hele gemeente. Anders gezegd: ze merken dat ze er samen **voor** staan. Daarom gaat de zending mee op huisbezoek als zij **gaan**. En gaan zij **mee** als hij **gaat**. Ze leren van elkaar, ze corrigeren elkaar, ze bemoeiden **en** stimuleren **elkaar**. De vroegere leerlingen worden steeds meer de 'oudsten' van de gemeente en de zending wordt hun '**mede-oudste**'. Het betekent **dat** zijn onderwijs nu een andere spits krijgt: opleiden en begeleiden van (a.s.) ouderlingen, of zelfs voorgangers. Zijn positie verandert, maar steeds meer vraagt hij zich af **in** hoeverre z'n eigen theologische opleiding in deze richting nog **berekend** was op **dit** specifieke onderwijswerk.

De geboden hulp, van collega's, maar vooral tijdens verlof, uit de onderwijswereld, PABO, **GPC**, GHBO en de wereld van sociale vaardigheden, **groepsbegeleiding** en **vorming**, GSA en GVI, wordt dankbaar aanvaard. Het **vergt** een omschakeling in denken en **attitude**. Onderwijzen is niet **langer** het doorgeven van stof (als het dat al ooit was), maar het leren activeren van de **mogelijkheden** van de leerling, rekening houden met zijn context en eigen ontwikkeling. En dat alles **ook** nog eens trans-cultureel, **hallo** even... !

* Van mede-oudstenaar begeleider

Het **werk** neemt toe. Meer gemeenten, meer evangelisten, meer cursussen, meer onderwijs aan **bijbelschool**, theologische opleiding. Steeds minder is de zending nog predikant of catecheet. Hij hoeft niet elke zondag **meer** de preekstoel op. Nationale predikanten en evangelisten **namen** zijn werk over. Hij is er blij om, maar voelt zich steeds verder van huis raken **met zijn** vroegere **opleiding**, tenminste voor **wat het** onderwijskundige aspect **betreft**. De taak verschuift opnieuw.

Vroeger moest hij **preekroosters** opstellen voor de evangelisten (en vaak ook nog voor de predikanten), cursussen samenstellen **voor** diverse groepen in de gemeente of voor catechetisch onderwijs. **Hij** zette de trend in op de kerkenraad **om** dingen **aan** te pakken. Hij adviseerde de meerdere vergaderingen **en** drong aan op voortvarende besluiten. Maar opnieuw, die tijd gaat **ook** voorbij. Natuurlijk worden zijn adviezen en commentaar gewaardeerd. Maar meer dan vroeger merkt hij dat advies werkelijk als advies wordt opgevat en niet als (verkapt) **eind-oordeel** en beslissing waar niet aan te tomen valt. Opnieuw, **hij** is blij. Maar dan?

Naast het steeds noodzakelijk lesgeven over bijbel, belijdenis, geschiedenis **van** de kerk en noem maar op, komt de nadruk te liggen op **begeleiding** van de voorgangers, ambtsdragers **en** leidinggevend in de kerken. **Appel** doen op hun eigen verantwoordelijkheid, bevestiging geven van de goede gang van zaken en de aanwezige deskundigheid bij de broeders en **zusters**. Laten merken dat de **kerk** toeneemt en de zending minder wordt. En daar **samen** blij mee zijn. **Het** vergt andere **onderwijsvaardigheden**. **Nog** meer nadruk op de mogelijkheden en middelen **die** zij zelf **hebben**. Boe **hanteren** zij die, met welke 'technische' tekorten kampen ze

dan? En, **weer** een stap verder, welke middelen ontbreken er en moeten er komen? Boeken, **brochures**, persoonlijke bibliotheken, **na-scholingsmogelijkheden**, upgrading, **leermiddelen**, studiecentrum, **deputaatschappen**, transportfaciliteiten. **Ook** computer en internet? Nu misschien nog niet, (de zending zelf kan er nauwelijks mee uit de voeten), straks wel. Er verandert zo veel, zo snel.

* Van begeleider tot oecumenisch, theologisch gekwalificeerd mede-christen

Steeds **meer** blijkt de zending iemand die dan wel uit het buitenland komt, gesteund **door** de zending kerken, **maar** in feite fungeert als mede-christen naast de andere christenen in de vroegere **zendingskerk**. Zijn vroegere 'discipelen' **zijn** soms 'uitgewaaid' naar andere plaatsen. Ze werden daar evangelist of **predikant**, soms zijn ze zelfs 'uitgegroeid' tot theologisch docent. Het zijn collega's, door en door.

Maar eigenlijk ook **weer** niet. Want zij zijn predikant of evangelist of docent in **voile** rechten van de nationale kerken. **Hij** niet. Hij kan wel gevraagd worden om bijv. eens voor **te** gaan, nog eens een catechisatie **te** geven, de kerkenraad bij te wonen, op huisbezoek te gaan, maar dat ambtelijk **recht heeft** hij **niet** **meer**. En terecht. Zijn bijdragen zijn welkom, zo lang het de kerken en de broeders uitkomt en past. Voor het overige is hij zeer **gewaardeerd**, maar **staat** toch als toeschouwer aan de kant van het kerkelijk 'voetbalveld'. Zijn oorspronkelijke positie is verdwenen. Nationale zendelingen en evangelisten **werken** **verderop** aan de grens **tussen kerk** en wereld. De zending kan met nostalgie aan vroeger denken, maar zijn tijd is in dit gebied uitgediend.

Toch is hij wel meer dan toeschouwer. Een toeschouwer kan al dan niet enthousiast een club aanvuren

in de hoop dat die wint. Na de wedstrijd kletst hij er nog wat over door, maar dan begint het gewone leven weer. En morgen juicht hij mogelijk voor een andere club. Zo niet bij de kerk. Geen zendeling meer, maar wel degelijk betrokken, broeder onder de broeders, christen tussen de christenen, theoloog onder de theologen, zendeling onder de zendingen, wereldburger naast wereldburgers, samen kinderen van God. Geroepen onze gaven en talenten in te zetten voor de gemeenschap der heiligen, wereldwijd.

Daarom biedt hij zijn gaven aan. Niet om het kant en klare product van de Nederlandse kerken daar neer te zetten, maar om mee te denken over het proces van doorgaan-de bekering van heidendom naar christelijk geloof. Hij denkt daarom mee aan een theologisch program van de opleiding, over het produceren en zelf maken van broodnodige literatuur, over samenwerking met zusterkerken in de wereld, over de strategie voor verspreiding van het evangelie hier en elders, over de werving en inzet van adequaat en goed getraind personeel, en vooral, ja vooral, over de voorlichting over en de belangenbehartiging van de nationale kerken op bij de zusterkerken in Nederland.

* Van mede-christen tot 'zendeling' van de (jonge) nationale kerken

De zendeling van vroeger wordt zo de spreekbuis van de nationale kerken daar voor de thuiskerken hier in Nederland. Maar wat zijn eigenlijk nog 'thuiskerken'? Hij laat zich daar bijpraten over de actuele problemen. Hij belooft die indringend onder de aandacht van de zusterkerken te brengen. Hij wordt hun oecumenisch ambassadeur.

Mag ik het anders zeggen? Hij wordt 'zendeling' van de jonge buitenlandse kerken voor het werk dat voor de (vroegere) zedende en samenwerKen.de kerken thuis nog wacht. En als 'gezondene' van

daar roept hij jonge mannen en vrouwen hier op, om hun gaven en vaardigheden, als God dat wil, in te zetten voor zijn nationale'zendende kerken.'

Dan is de cirkel gesloten. En..., dan buigen elkaar rakende lijnen samen omhoog..., naar God, die wereldwijd zijn kerken aan elkaar geeft. Hem, de Drieëne God, zij de glorie, en de eer en de heerlijkheid. In alle gemeenten. Voor zijn onuitsprekelijke en onuitputtelijke gaven. Kerken aan elkaar gegeven. Om samen God eeuwig te danken.

Communicatie als wetenschap in het onderwijs

Een verdere winst die in de loop van de geschiedenis geboekt is, is de ontwikkeling van de communicatiewetenschap, die gebruikt kon worden, o.a. in het onderwijs. Steeds duidelijker kwam voor ogen te staan dat 'verkondigen van het evangelie' niet een zaak van alleen maar woorden is. Integendeel, de meeste en beste 'boodschap' zit wellicht nog wel in de houding, de intentie, de bewogenheid, de betrokkenheid, het gedrag en het verdere optreden van de zendeling. Hoe eet hij, hoe gaat hij om met zijn vrouw en kinderen, welke kleren heeft hij aan, hoe is hij in de omgang, en ga zo maar door. Als dat helder en positief is, zullen ook zijn woorden van de preekstoel gesproken en goed onthaal krijgen.

Deze elementen krijgen in een andere cultuur een extra lading. Als je in Nederland je vaak te weinig bewust bent van de 'uitstraling' van je optreden, dan zeker in een andere cultuur. Telkens zul je gericht moeten zijn op de terugkoppeling van je preken, toespraken, lessen, geschreven lesmateriaal, vermaningen enzovoorts. Maar je moet ook een handvat hebben om dan de reactie weer te kunnen begrijpen. Vaak wordt dan gebruik gemaakt van wat ik dan maar noem

het 'vertaal-model' in de communicatieleer.

* Overbrengen van informatie - het 'vertaal'-model

Daarin wordt uiteengezet hoe het evangelie via diverse schijven (culturen) wordt doorgegeven. De zending heeft een bepaalde gedachte / begrip over dat evangelie 'in zijn hoofd'. Die gedachte is vormgegeven door zijn eigen (in ons geval Nederlandse, evt. vrijgemaakt-gereformeerde) cultuur. Die gedachte moet hij dan inkleden (coderen) in de taal en de woorden van de hoorder. Als die ingepakte boodschap bij & hoorder aankomt, verstaat hij wel de woorden als zodanig, maar gaat die weer uitkleden, uitpakken (de-coderen) naar z'n eigen begrip en culturele achtergrond. Dan slaan we nog maar even het 'ruis' over dat het overbrengen van & boodschap vertoebelt, bijv. de slechte articulatie van de zendeling, het lawaai van een radio op & achtergrond, de slechte concentratie, mogelijke doofheid van de hoorder of nog lastiger: het wantrouwen van de hoorder t.o.v. de spreker.

Ook al zal dit model z'n manco's hebben, het geeft wel aan dat verschillende drempels genomen moeten worden voor je een ander bereikt. Je moet niet zeggen dat die ander dan mag uitmaken wat nu gezegd wil zijn, maar wel krijg je oog voor de realiteit van het (slechte) communiceren. Je moet dus weer regels toepassen waaruit duidelijk kan worden wat die ander heeft begrepen.

Voorbeeld De zendeling beweert dat de auto waarin hij en zijn tolk rijdt rood is. De tolk houdt (in de ogen van de zendeling halsstarrig) vol dat de auto zwart is. Ten einde raad stopt de zendeling de auto en vraagt de tolk uit te stappen en dan zichzelf te overtuigen van de waanheid van het spreken van de zending. Dan zegt & tolk: 'Oh, je

bedoelt de buitenkant? Ja, inderdaad die is rood. Maar de auto **zelf** is **zwart**...

Nog **lastiger** zou zo'n situatie **kunnen** worden als je merkt **dat** sommige volken in hun woordenschat 'slechts' drie 'kleuren' onderscheiden: donker – **grijs** – licht, en dat dan in de nationale taal weergegeven met: **rood** – **groen** of geel – wit. Dan is die man en zijn taal niet minder of **primitiever**, maar hij heeft gewoon de **verdere** onderscheidingen niet nodig en **dus** niet uitgewerkt. Hij hanteert **weer** met gemak zeven **verschillende** woorden om het soort 'rivierwater' of 'lucht' aan te geven, waarbij jij **weer** naar adem **hapt**. 't Is **maar** in **welke** wereld je groot werd, en hoe bruikbaar de **woorden** zijn.

*** Overdracht van mond tot mond**

Vanuit de communicatie-leerzul je moeten kiezen weke manier van onderwijs het meest effectief is. Onze cultuur is (of: was?) een **lees**-cultuur. Net als in dit artikel kunnen we met cijfertjes, **schuingedrukte** letters en kopjes **tussendoor** aangeven **waar** we in het totale verhaal zitten en welke onderdelen we belangrijk **vinden** of **welke** woorden als **samenvatting** of als inleiding **moeten** worden bekeken. Bovendien kun je in een **leescultuur** even ophouden met lezen. Je kunt zelfs (wat ik overigens niet hoop!) dit artikel neerleggen, het morgen lezen of het niet lezen. Dat doe je voor je **zelf**. Je **leert** bovendien allerlei oefjes om sneller door te kunnen lezen, of al vast op de laatste bladzijde te kijken hoe iets afloopt.

In een overwegende **hoor-cultuur** kan dit niet. Je moet dan **alleen** maar luisteren naar wat die goede man **voor** je te vertellen heeft. Maar **in die** vertelling zitten natuurlijk ook als het ware tussen-kopjes, **samenvattingen**, regels wit, grote en kleine lettertjes. Het is maar

zaak die te herkennen als luisteraar, en aan te brengen als spreker. En dat op de goede plaats te doen. In een **mondelinge cultuur** luistert het letterlijk veel nauwer. Men kan goed luisteren en wil ook dat het 'oor **gestreeld**' wordt, om de aandacht er bij te houden.

Voorbeeld: de **vertelcultuur** in Irian, of onder de Zulu's en Bantoes in Zuid-Afrika eist **zn** eigen vormen voor bijv. catechetisch onderwijs. In de Citak-stam werd door ds. **Rierner** een methode **ontwikkeld** om de **heilsge-schiedenis** van de bijbel in enkele centrale verhalen weer te **geven**, die met enige variatie door alle mensen konden worden naverteld. Daarmee doorbrak hij het vraag- en **antwoordsysteem** van de Catechismus, althans voor een **bepaalde** fase in het **dooponderwijs**.

Zo **ontdekte** ds. Van Enk in de **verhaalstructuur** van de Korowai-stam een **bepaalde spiraalvormige** beweging. Daardoor lijkt het **voor buitenstaanders** alsof het **een verhaal** met eindeloze herhalingen is (zo **kwamen** de preken van nationale predikers vaak **over op de Nederlanders**), **maar in** feite is de **verteller** / prediker bezig de rode draad **door** zijn verhaal te vlechten. **Voor** autochtone luisteraars juist heel spannend en overzichtelijk. Daartegenover vonden zij de systematische preken met thema en puntenverdeling maar 'rommelig ingedeeld en daardoor onhelder en **zeker** niet aantrekkelijk **om** naar te luisteren...'

Preek-onderwijs in de praktijk

Maar als je denkt dat je met de vormgeving en de goede keuze **voor** de 'kanalen van de communicatie' klaar bent, vergis je je danig. **Dan** begint het 'eigenlijke' werk. De verkondiging van het evangelie met de volle raad van **God**.

*** Preken op de man/vrouw af.**

En **wat** houdt dat in, in deze situatie, voor deze **mannen**, vrouwen, armen, rijken, **kinderen**, **schoolgaande** jeugd, drop outs van de maatschappij, zieken, enz. enz.? Je zult je thema's uiteraard moeten **kies**zen vanuit de Schriften. **Maar** ze moeten wel op welke manier ook maar, als belangrijk en onmisbaar **gebracht** worden naar je gehoor. Zij moeten het **kunnen** oppakken als relevant, **hoogste prioriteit**.

En dan **telkens** de oproep tot **beke-ring**, **breken** met de afgodendienst. Maar dan moet je wel weten wat je **zeggen** en **zwijgen** kunt. Want wanneer krijg je **greep** op hun **denken**? Als zij over de brug **komen** en hun verhalen doen. **Maak** je er misbruik van door ze breed in de preek uit te **meten** en af te keuren, kun je beter je **kofferspakken** en huiswaarts keren. Al heb je theologisch gezien de dwaling bestreden. Maar sociaal en communicatief heb je, **ook** in de inhoud van de preek, de mensen van je verwijderd.

Bezinning dus op de inhoud van het evangelie, de volgorde van thema's, de verhouding met de godsdienstige topics van de hoorders, **maar** misschien nog meer, de verhouding met de dagelijkse **leefwereld** van de hoorders. **Dan merk** je bijv. dat niet de verering van hun eigen 'Hoge God' voorop staat, maar de vrees voor de **watergoden**, de bosgeesten, de ziekte-verwekkende **godinnen**, de **onvruchtbaarmakende** wraakgodin, en allereerst, de **mysterieuze** werking van dodelijke **bezwingen** en dreigende rituelen.

Het betekent concreet dat je **ook** andere hoofdstukken in de bijbel moet openslaan, **andere** elementen uit de dogmatiek moet behandelen dan die bij ons 'in' **zijn**. Wellicht zelfs **nieuwe** paragrafenschrijven in de **leerboeken** van de **kerk** en haar belijdenissen. Een **nieuwe** 'catechismus' **maken**, die **ingaat** op de hoofdstukken van de **christelijke**

leer, **zoals** die concreet slaat op deze situatie.

Een werk dat niemand alleen kan. De zendeling is niet overgelaten aan z'n eigen **vaardigheid** om het proces van titeologiseren toe te passen. Ook nog niet eens in de eerste plaats aangewezen op de collega-zendingen die hem met raad en daad omringen. Nee, hij is vooral aangewezen op de hulpvaardigheid en **bereidwilligheid van** de pasbekeerde christenen, ja ook van de heidense medemensen. Zij moeten leren waar de zendeling aan moet denken, wil hij hun hart treffen met de spits van het evangelie.

* Voortgezet onderwijs - in service training

De **praktijk** is de beste leermeester. Een oud adagium, nog steeds geldig voor ieder die zijn beroep ernstig neemt. Voor de zendeling betekent het dat hij zelf aan de slag moet. Niet op een afstand van de kerken, bezig met **ontwikkeling** van strategieën en programma's voor uitbreiding van het **werk** (dat **natuurlijk ook!**), maar bezig met preken maken, laten beoordelen; catechisaties **geven**, in gesprek raken, verbeteren en **thuis** de verbeteringen uitwerken in de lessen voor de volgende keer. Zo loopt hij voortgezet onderwijs, maar dan wel in de praktijk.

Voor nationale studenten wordt dat vaak 'in service training' genoemd. Hun theologische opleiding moet zoveel mogelijk in de praktijk plaatsvinden. Maar de **tem** past zeker zo goed voor de zendeling zelf. Het klappen van de zweep leert hij niet in de voorbereiding in Nederland, al kan hij **bepaalde** contouren onderscheiden. Hij leert het ook niet op de Theologische School in zijn **omgang** met de studenten. Hij leert het door het zelf te doen, en te blijven doen.

Bij alle ontwikkelingen zal hij dus steeds, in het **belang** van de nationale kerken, moeten vragen of hij ook mee kan doen in de prediking,

catechese en **huisbezoeken**. Die afhankelijkheid maakt hem tot een waardig 'mede-oudste' en 'medestrijder' onder de **andere oudsten** en de strijders om het overgeleverde geloof te behouden en uit te dra-

gen. Dat leert hem ook de goede houding te vinden tegenover **zijn** nationale collega's en hen volop te **respecteren**. Over deze collega's dan een andere **keer** meer...

Uw kerkgebouw is toch wel bij Donatus verzekerd?

100% zekerheid

Als brand-, stom- of andere

schade dreigt, is het maar het beste als uw kerkelijke eigendommen bij Donatus zijn verzekerd. Gewoon, omdat Donatus in de praktijk bewijst er te zijn wanneer Donatus het meeste nodig is! Bij calamiteiten van welke omvang en aard dan ook. Op basis van op maat gesneden voorwaarden.

50% premierestitutie

Bovendien is kiezen voor Donatus kiezen voor verantwoorde bestedingen. Jaarlijks wordt de winst van Donatus in de vorm van premierestitutie terug betaald. In de afgelopen 10 jaar bedroeg deze premierestitutie gemiddeld maar liefst 50%!

Samen sterk.

Donatus is een onderlinge

verzekeringmaatschappij. En dat betekent dat de leden samen de kracht van Donatus bepalen. Een gemeenschapsgedachte die er inmiddels toe heeft geleid, dat er ruim 75% van alle kerkgebouwen in Nederland bij Donatus is verzekerd.

Wilt u meer weten?

Vraag dan om een persoonlijk gesprek met één van onze adviseurs. Ook als u nu nog elders bent verzekerd.



donatus

Vertrouwd verzekerd.

O.V.M. Donatus u.a. Postbus 5055, 5201 GB 's-Hertogenbosch, tel 073-612 21 66

M

meegelezen

Preekwedstrijd

Het dagblad Trouw organiseerde een preekwedstrijd. De jury selecteerde vijf producten die er uitsprongen. Als ik het goed begrepen heb, waren deze toppers niet van predikers die de normale (over)belasting van werken in een kerkelijke gemeente kennen. Op 14 juni a.s. mag het eindklassement life optreden. Dan zal worden uitgemakt wie de beste preek kan 'leveren', inclusief de voordracht en dergelijke. (Prof. dr.) Gerard Dekker ziet weidse perspectieven: Elke kerkelijke gemeente elke zondag de beste preek!, m schrijft hij in Trouw van 4 april jl.:

Als het lukt om vast te stellen wat de beste preek en impliciet wie de beste prediker is, dan opent dit voor de kerken weidse perspectieven. Wekelijkszwoegen immers enkele duizenden predikers op de door hen te leveren preek. Zij doen dit nog steeds vanuit de gedachte dat je rekening moet houden met de gemeente voor wie je preekt. Maar als dat langzamerhand een achterhaalde gedachte is – en &t meen ik toch uit het gebeuren rond de preekwedstrijd te kunnen opmaken – dan ligt het voor de hand dat de kerken de handen ineenslaan en dat zij bijvoorbeeld twee van degenen die de beste preek kunnen maken in dienst van de kerken benoemen. Hun enige taak hoeft te zijn elke week één preek te maken. Die kan dan aan al die zwoegende predikers opgestuurd worden, zodat elke kerkelijke gemeente elke zondag de beste preek kan horen! Dat is toch veel efficiënter? Bovendien verhoogt het de kwaliteit van het kerkelijk gebeuren. En het spaart veel menskracht en dus geld uit en dat is mooi meegenomen.

Het zal niet de bedoeling geweest zijn, maar ook in dat opzicht is dit preekgebeuren een zeer bijdetijdse aangelegenheid. Of zou het zo toch niet werken in het kerkelijk leven?

Beelden van God

Aral Dijksman schrijft in Raster, het informatieblad van de Navigators van maart jl., naar aanleiding van de boekenweek:

Het is bijna onmogelijk om aan te geven hoe belangrijk het is een goed beeld van God te hebben en te weten waar dat beeld vandaan komt. We leven in een wereld die geen idee heeft wie God is. Iedereen schept een godsbeeld naar zijn eigen inzicht en bepaalt vervolgens zelf of hij wel af niet zal geloven in dit product van zijn eigen gedachten. Boeken hierover worden bestsellers, omdat men niet de moeite neemt om zelf de Bijbel te onderzoeken en daáruit conclusies te trekken.

Dus worden we voortdurend geconfronteerd met stereotypen en misvattingen. Gevaarlijk, omdat wat wij geloven over God ons leven bepaalt. En ons begrip van God bepaalt onze kijk op het leven en staat centraal in onze opvatting over 'wat is waar'. Het is dus van levensbelang dat we omgaan met God zoals Hij werkelijk is, niet zoals we denken dat Hij is. In Hebreëën 1 : 1-3 staat: 'Nadat God eertijds vele malen en op vele wijzen tot de vaderen gesproken had in de profeten, heeft Hij nu in het laatst der dagen tot ons gesproken in de Zoon... Deze, de afstraling zijner heerlijkheid en de afdruk van zijn wezen'. Johannes en de andere discipelen

hebben Hem meegemaakt, gezien, gehoord, aangeraakt. Hij is aan hen verschenen. Daarover spreken zij in hun ooggetuigenverslag: 'Wat wij gehoord hebben en gezien met onze eigen ogen..., wat wij met onze handen aangeraakt hebben... maken wij ook u bekend, want we willen dat ook u met ons verbanden bent. En onze verbondenheid is met de Vader en met zijn Zoon...' (1 Johannes 1 : 3).

Het is dus mogelijk God met onze beperkte zintuigen te kennen. Gelukkig wel. Hij heeft het initiatief genomen om Zichzelf kenbaar te maken. Hij heeft ervoor gezorgd dat we in 1997 na Christus daar nog even goed over kunnen lezen als de mensen in 50 na Christus. Zodat ook wij kunnen zeggen: 'Mijn Heer en mijn God'.

Belijdenis: uitbreiden en handhaven

Her christelijk geloof staat zo zwak niet. Onder deze kop bood Constantijn Geluk in Koers van 4 april jl. een interview met dr. J. Hoogland, die onlangs begon met zijn werk als hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte in Enschede. Christenen moeten niet bang zijn hun geloof te verdedigen. Ze kunnen daarover rustig een open discussie aangaan met anderen. In een situatie waarin allerlei nieuwe vragen aan de orde zijn, zou het goed zijn te komen tot een nieuwe belijdenis.

Welke vragen zouden in dat nieuwe belijdenisgeschrift in ieder geval aan de orde moeten komen?

'In ieder geval aan het denken dat geloven een privé-zaak is: dat geloven iets is dat je zelf kiest, zodat iedereen mag denken wat hij wil: het pluralisme. Dat is dusdanig inge-

drongen in de cultuur, dat het ook onder christenen al helemaal normaal wordt om in dergelijke W-men te denken # geloof als een soort privé-zaak te zien; of in ieder geval zo te behandelen. Veel christenen zijn onbewust liberaal gaan denken, door een onderscheid aan te brengen tussen het zondagse en het dagelijkse geloof. **Geloven is iets voor een specifiek domein en heeft niet betrekking op iedere levenssituatie.**'

'Maar in dit geschrift zou ook aandacht moeten worden besteed aan heiliging, de gereformeerde levensstijl – omdat de zeden nu anders liggen dan vroeger – en aan zending en evangelisatie. Het moeten fundamentele zaken zijn die hierin aan de orde komen. Daardoor zal het meeste dat erin staat vertrouwd klinken, omdat het daarbij om waarheden gaat die onveranderlijk zijn. Maar een praktische invulling naar deze tijd is hard nodig.'

Ik vat de woorden van Hoogland op als een pleidooi voor een uitbreiding van de belijdenis met het oog op de actuele zaken van onze tijd. Met dit pleidooi kunnen we het van harte eens zijn. Naast de dingen die hij noemt, zou je ook kunnen denken aan andere punten, als de bijbelse kijk op het werk van de Heilige Geest en op de mens.

Maar het is voor Hoogland de vraag of je iedereen wel mee krijgt in een dergelijk nieuw belijden. Letten christenen niet meer op hun – relatief kleine – onderlinge verschillen dan op & eenheid die de basis van hun geloof vormt?

Volgens Hoogland wordt het tijd dat christenen elkaar niet langer zonder meer op verschillen afrekenen. Hij noemt als voorbeeld het verschil van visie op de doop. Vanuit gereformeerd perspectief wordt iemand die tegen de kinderdoop is, gezien als een onaanvaardbare dwaler. Er wordt impliciet aangenomen dat men vanuit onbijbelse motieven tot dit afwijkende standpunt komt.

Hoogland: 'Maar probeer nu eens

te zien dat die persoon dat ook denkt op basis van gedegen bijbelonderzoek, dat ook voor hem maar één ding bepalend is: de Bijbel. Maar hij komt vanuit dezelfde overtuiging – namelijk dat Christus het in zijn leven voor het zeggen heeft – tot een ander inzicht. Als je zo'n verschil op deze manier benadert, kun je zo iemand zien als een broeder of zuster met wie je heel veel gemeenschappelijk hebt. Want in de gehoorzaamheid sta je naast elkaar. Je herkent elkaar doordat je beide zegt: de Here heeft het te zeggen in ons leven. Alleen is er op een onderdeel verschil van mening over wat dit concreet betekent.'

Is de kinderdoop eventueel wel opgeefbaar? Gaan we te ver als we onszelf en elkaar binden aan de Gereformeerde belijdenis over de kinderdoop? Vragen we teveel van anderen die – hoe oprecht ook – dit geloof niet delen, als we het aanvaarden van de kinderdoop als voorwaarde voor werkelijke gemeenschap zien? Ik denk, dat de Gereformeerde Kerken hierin het bijbelse denken over het Verbond dat God met ons wil hebben – en dat is toch geen geringe zaak! – recht doen. En dat we met wie dat niet zo ziet, samen naar de Schrift terug moeten om ons denken daardoor te laten sturen.

Evangelisch Nederland

Hervormd Nederland wijdde op 29 maart jl. een themanummer aan het heilige vuur van evangelisch Nederland.

In een gesprek met socioloog Hymie Stoffels zet Cees Veltman eerst een aantal feiten neer:

Spectaculaire groei

De pinkstergroepen zijn spectaculair gegroeid. Tussen 1960 en 1995 zijn ze in Nederland verzesvoudigd. Maar op de gehele bevolking is zelfs een groei van 17.000 naar bijna honderdduizend een druppel op een gloeiende plaat. Europees is de groei zeer bescheiden geweest: ongeveer drie procent van de Euro-

peanen kan worden aangemerkt als evangelisch christen. Dat is nauwelijks meer dan 35 jaar geleden. Wereldwijd werd hun aantal in 1960 geschat op 80 miljoen, in 1990 ruim 300 miljoen. Binnen het geheel van evangelische christenen groeide het 'pinkster-aandeel' van 14 procent in 1960 tot 31 procent in 1990.

Aanhang in de kerken

In de traditionele kerken – de hervormde kerk en de verschillende gereformeerde kerkgenootschappen – bestaat een vrij forse aanhang van de evangelische stroming, zegt Stoffels. 'De achterban van de Evangelische Omroep zit voor 71 procent in die kerken. De protestantse kerken worden hier en daar wat "evangeloid". Bij de Nederlands-gereformeerden en de christelijk-gereformeerden en de linkerflank van de gereformeerde bond, ontstaat een openheid naar de evangelische wereld. In de dienst worden opwekkingsliederen gezongen en jongeren worden gestimuleerd naar de praise-avonden van de EO te gaan, die ook een gematigd opwekkingskarakter hebben. Predikanten en gemeenteleden laten zich daar inspireren door landelijke evangelische organisaties.

Herschikking

Het is moeilijk te zeggen hoe groot de evangelische beweging is. Waarschijnlijk zo'n 700.000 mensen. Dat is ruim gerekend. Met de achterban van de EO zit je al op 400.000, de kleine kinderen niet meegerekend. De groei van de evangelische beweging zal de nationale trend van ontkerkelijking niet tot stam kunnen brengen, denkt Stoffels. Veeleer heeft er een herschikking plaats binnen protestants Nederland, waarbij het zwaartepunt en het initiatief steeds meer bij een evangelisch-reformatische kerk komt te liggen. (...)

God als vriend

Als jongeren iets met het christendom willen, voelen ze meer voor



een **persoonlijk** beleefd geloof, **vrij** simpel rechttoe rechtaan, waar **het** opgewekte van alle kanten **van af**-straalt, zegt Stoffels: 'Lekker zingen, je gevoel laten meespelen, God heel dichtbij voelen als je vriend, niet als een verre soevereine vorst **w** **ook** **niet** als iemand die solidair is met de armen of dat soort theologische **constructies**. Gewoon iemand die je zo **kunt** aanroepen, iemand **die** dicht bij je is op je kamer als je **op je knieën gaat of** als je in je **bed** ligt en die je begrijpt. Dat gevoel wordt **gevoed** in de evangelische beweging en dat spreekt veel jongeren en trouwens ook ouderen aan'.

Creativiteit

Daar zit een zeker protest achter tegen de maatschappelijk geëngageerde **vorm** van het christendom, maar **ook** protest tegen de traditionele calvinistische vormgeving van de **kerkdienst**. **Stoffels**: 'De **afkeer** van alleen dat orgel, alleen die psalmen **en** die saaie prediking. In de evangelische **contreien** zie je een forse dosis creativiteit. **Ga maar eens kijken bij Youth for Christ of een EO-jongerendag**. Daar worden **nieuwe vormen van communicatie** beproefd om die in dienst te stellen van het evangelie. **Daar** kunnen de **traditionele kerken** een puntje aan zuigen. De EO zat als een van de eerste religieuze groepen pontificaal op **Internet**, met een prachtige **website**, een lust voor het oog en ook voor het oor, want Je hoort allerlei muziekjes en **toespraken** van de laatste jongerendag. Tot in Amerika heeft de EO prijzen gewonnen voor de gedurfde **vormgeving** daarvan.

Individuele keuze

Het straalt allemaal vitaliteit en energie **uit**. Dat past in deze tijd: individuele **keuze** is belangrijk. Jij moet **kiezen** om bij Jezus te horen. Dat **kan ook**, je **kunt** het w krijgen. Je hoeft er geen ingewikkelde dingen voor te doen. Je hoeft niet af te wachten – zoab in de **zwaarste** bevindelijke hoek van het protestantisme – en tot je dood twijfelen of

je wel behouden zult worden. Het geloof is niet zozeer belangrijk voor het leven **na** de dood. Het **accent** ligt op een gelukkig leven nu. Dat is opmerkelijk. **Vroeger** lag bij de **evangelischen** de nadruk op de ziel die moest worden gered.'

In volgende artikelen **kant** aan de orde wat het evangelische kan betekenen **binnen** de **bestaande kerken**. Jan **Goossensen** over het Evangelisch **Werkverband**:

Een ander **initiatief** is het **Evangelisch Werkverband** in de **Verenigde protestantse kerk in wording**, dat hoge ogen **lijkt** te gooien. Ruim 170 predikanten uit **Samen op weg**-kring hebben zich **erachter** **geschaard**. Volgens **Q** **initiatiefnemers** kan een evangelisch elan de leegloop van de **hervormde en gereformeerde kerken** tegengaan. Bij deze groep leeft de overtuiging dat in de Nederlandse kerken een nieuw soort **réveil** nodig is. **Samenwerking** met de **bestaande kerken** is voor hen **uitgangspunt**.

Maar **Evert** van der Poll ziet dat nog

niet zo erg. Hij was **enige** jaren hervormd predikant, maar nu betrokken bij een evangelische gemeente, dus hij **sprekt uit** ervaring...

Had u zo'n vijftien jaar geleden wel hoop dat de evangelische en de oecumenische stromingen waren samen te smelten?

'Er waren toen verscheidene mensen, van beide richtingen, die vonden dat de scheidslijnen **doorbroken** moesten worden. Over de vraag of dat het **beste** kon gebeuren door evangelische mensen gewoon te laten meedraaien in bestaande gemeenten, **ben** ik altijd **pessimistisch** geweest. **Ik** verwacht meer heil van evangelische **proefpolders**, waar het plantje kan bloeien zoals het wil. Vrij zelfstandige plaatselijke gemeenten binnen **kerkelijk** verband. De hervormde kerk heeft toch een lange ervaring met modaliteiten, **gemeenten** van verschillende kleur? Waarom zou er naast de gereformeerde **bondsmodaliteit** en de **confessionele** modaliteit ook geen evangelische modaliteit **kunnen** bestaan?'

Het nieuwe Handboek 1997

Ten dienste van de Geref. Kerken in Nederland

Paperback, 368 pag... **£ 17,50**

Handboek 1997 nu ook digitaal!

Met de bon die opgenomen is in het Handboek 1997, kan een computerprogramma worden besteld waarmee de gegevens uit dit boek digitaal zichtbaar gemaakt kunnen worden.

Prijs: **£ 17,50**

Heeft u de uitgave 50 jaar HANDBOEK?

Hierin zijn de belangrijkste kerkelijke gegevens van 1945-1995 opgenomen. Een zeer handig naslagwerk

Geniet **f 27,50**



OOSTERBAAN & LE COINTRE B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes - Tel. 0113-215591



Verkrijgbaar bij de boekhandel

Beroepen te Axel (wijk west):
R. van der Wolf te Alblasserdam
i.c.m. Nieuw-Lekkerland; te Ten
Boer (2e pred.plaats): A. de Braak
te Smilde; te Dronten (wijk zuid):
S.W. de Boer te Leek

Aangenomen naar Waddinxveen:
E. Brink te Nijmegen, die bedankte
voor Bussum/Huizen, Hardinxveld-
Giessendam, Middelburg, Rotter-
dam-Delfshaven en Zoetermeer;
naar Ten Boer (2e pred.plaats):
A. de Braak te Smilde.

Intrede

Mussel – Kand. C. van Dussel-
dorp, beroepen predikant te Mus-
sel, deed op zondag 23 maart jl.
zijn intrede.
Bevestiging tijdens de morgendienst
was ds. A. Boersma uit Schildwol-
de.
Nieuw adres ds. C. van Dussel-
dorp: Musselweg 68, 9584 AG
Mussel, S (0599) 454218.

Beroepbaar

Groningen – De classis Groningen
heeft op 20 maart beroepbaar ver-
klaard ds. J. Werkman, Helper-
weststraat 28, Groningen, = (050)
5250816, bij geen gehoor (06)
52533141.

Adreswijzigingen e.d.

Ermelo * Evang.comm.: mevr.
J. Ubels-Noordhuis, Horloseweg
16, 3845 LA Harderwijk, O (0341)
551966 (p. 99).
Nieuwegein * Wijziging morgen-
dienst: Met ingang van 6 april jl.
beginnen de morgendiensten om
8.30 uur. *Scriba:* mevr. E.M.J. van

der Velde-Koolstra, Irisstraat 66,
3434 HN Nieuwegein, T (030)
6065291 (p. 119).
Voorburg * Preekvoorz. mevr. H.J.
Groen-Hendriks, Park Leeuwe-
steyn 28, 2272 AC Voorburg, T
(070) 3868652 (p. 134).
Zwolle * Deputaten Aanvullende
Steunverlening Evangelisatiewerk
Scriba: T. Spoelstra, Swammer-
damlaan 4, 8024 DL Zwolle (p.
161).
Amersfoort-West * Secretaris
Diaconie: R. Kurvink, Koning
Nobelpad 9, 3813 KJ Amersfoort,

w (033) 4754868 (p. 110).
Enkhuizen * Diaconie: L.E. van
den Berg, p/a Nachtegaal 30, 1628
DB Hoorn, T (0229) 242190, post-
giro 3278867 @. 123).
Assen * Rectificatie: het telefoon-
nummer van ds. T. Wendt moet
zijn (0592) 344011 (p. 25+65).

Zending Ukraine

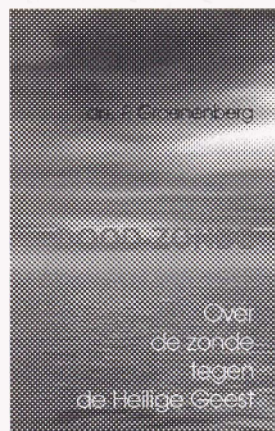
Alg. adjunct: H. Vuijk, Groenlose-
weg 76, 7101 AK Winterswijk, T
(0543) 514108 (p. 184).

Drs. P. Groenenberg

DOOD-ZONDE

*Over de zonde
tegen de Heilige Geest*

Een leerzaam boek voor iedere
christen. Vooral voor de christen
die angst heeft de Geest gelasterd
te hebben en voor hen die met
zulke christenen vaak in aanraking
komen, bijvoorbeeld ambtsdragers
en hulpverleners.



158 pag., geb., f 30,00

Verkrijgbaar bij de boekhandel.



Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591